

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Astrid Gröön

Avskiljningar på SiS ungdomshem

En utredning i förhållande till barn och ungas fri- och rättigheter

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Titti Mattsson

Termin för examen: Period 1 VT 2021

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Metod och perspektiv	7
1.4 Material och forskningsläge	10
1.5 Avgränsning	12
1.6 Disposition	13
2 BARN RÄTTIGHETER, TVÅNGSVÅRD OCH SÄRSKILT OM AVSKILJNINGAR	14
2.1 Centrala fri- och rättigheter	14
2.1.1 Barnets bästa	15
2.1.2 Barns rätt att komma till tals och barns medbestämmanderätt	16
2.1.3 Barns rätt till skydd mot fysiskt och psykiskt våld, skada m.m.	17
2.1.4 Skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp och rörelsefrihet	19
2.1.5 Rätten till en rättvis rättegång	20
2.1.6 Legalitetsprincipen	20
2.1.7 Övriga fri- och rättigheter av betydelse	21
2.2 Tvångsvård och SiS verksamhet	21
2.2.1 Tvångsomhändertagande enligt LVU	22
2.2.2 Statens institutionsstyrelse och ungdomshemmen	24
2.2.3 Ungdomarna på SiS ungdomshem	25
2.2.4 Personalen på SiS ungdomshem	27

2.2.5	Särskilda befogenheter på SiS ungdomshem	30
2.3	Avskiljning	31
2.3.1	Regleringen	31
2.3.2	Statistik	34
2.3.3	Barnens upplevelser	35
2.3.4	Fysisk fasthållning	36
2.3.5	Kritik mot avskiljningar och lagstiftarens vilja	41
3	RÄTTSFALLSSTUDIE	45
3.1	Metod för studien	45
3.2	Resultat	45
3.2.1	Svårt för de unga att vinna framgång	46
3.2.2	De ungas bevismässiga underläge	46
3.2.3	De ungas okunskap om var de kan hävda sin rätt	47
3.2.4	Ålder och kön	49
4	AVSLUTNING	50
4.1	Diskussion	51
4.1.1	Ökning av avskiljningsbeslut och likabehandling	52
4.1.2	Avskiljning som särskild befogenhet	54
4.1.3	Fasthållning i samband med avskiljning	55
4.1.4	Överklagandemöjligheter och uppgifter om övervåld	60
4.1.5	Brister i personal och utbildning	63
4.1.6	Barnets bästa	66
4.2	Slutsats	68
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	71
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	78

Summary

SiS youth homes are institutions where children and adolescences in need of special supervision are placed, with legal support mostly found in the law (1990: 52) with special provisions on the care of young people. Many youths at the SiS youth homes have impulsive temperaments, mental and psychosomatic disorders and can act out. Due to this, the staff at SiS youth homes have special authorities, of which one is placing a youth in separation in accordance with § 15 c the act (1990: 52) with special provisions on the care of young people. The procedure may be used if the youth shows violent behavior or is uncontrollable due to intoxication. During the separation, the youths are normally placed in a locked room.

The purpose of this thesis is to study and analyze the separation procedure in the perspective of children's and young people's freedoms and rights. After reviewing current law, audits of SiS as an authority and performing a case study, I conclude that several issues exists. For example, problems arise regarding art. 19 of the UN Convention on the Rights of the Child, which stipulates children's right to protection against physical and psychological violence, injury, etc. According to the UN Committee on the Rights of the Child, psychological violence can mean isolation, which is very similar to separation.

The case study showed that the youths' chance to succeed with an appeal of a separation decision seems to be close to non-existent. This is problematic in relation to Chapter 2 section 11 Instrument of Government and Article 6 of The European Convention on Human Rights, which stipulates the right to a fair trial. Lastly, the results of the essay also showed problems regarding e.g. the exercise of SiS authority in relation to the principle of legality, the equal treatment of boys and girls and the children's right to be heard.

Sammanfattning

SiS ungdomshem är institutioner där barn och ungdomar som är i behov av särskild tillsyn placeras, vilket till största del sker med stöd av LVU. Många av de unga på SiS ungdomshem har impulsivt temperament, psykiska och psykosomatiska besvär samt kan vara utåtagerande. Med anledning av detta har personalen på hemmen särskilda befogenheter. En av dessa särskilda befogenheter är möjligheten att placera en intagen ungdom i avskiljning enligt 15 c § LVU. Det innebär i regel att den unge låses in i ett särskilt avskiljningsrum. Avskiljning får användas om den unge uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen.

Syftet med uppsatsen är studera avskiljningsinstitutet och särskilt utreda vilken problematik som aktualiseras kring barn och ungas fri- och rättigheter vid avskiljningar på SiS ungdomshem. Efter en genomgång av gällande rätt, granskningar av SiS som verksamhet samt en rättsfallsstudie kan jag konstatera att det finns flera problem som aktualiseras. Exempelvis aktualiseras problem avseende art. 19 i barnkonventionen som stadgar barns rätt till skydd mot fysiskt och psykiskt våld, skada m.m. Enligt FN:s barnrättskommitté kan med psykiskt våld avses isolering, vilket avskiljningar åtminstone tangerar.

Resultatet av rättsfallsstudien visade att de ungas möjlighet att vinna framgång med ett överklagande av ett avskiljningsbeslutet förefaller vara närmast obefintlig. Med anledning av detta aktualiseras problem avseende rätten till en rättvis rättegång som återfinns i bl.a. 2 kap. 11 § RF samt art. 6 i EKMR. Avslutningsvis visade uppsatsens resultat även problematik avseende bl.a. SiS myndighetsutövning i förhållande till legalitetsprincipen, verksamhetens likabehandling mellan pojkar och flickor samt barns rätt att komma till tals.

Förord

Då har 4,5 år av studier på juristprogrammet vid Lunds universitet kommit till sitt slut. Studietiden har inneburit många timmar av slit och bekymmer, men framför allt fantastiskt roliga upplevelser. Jag vill tacka alla vänner jag mött under studietiden, och ett särskilt tack riktas till Jennifer Abdulahad och Gunnar Bergman som förgyllt mina dagar. Jag vill även tacka min sambo Tyko Carling som har varit ett fantastiskt stöd och bollplank. Ett tack ska också riktas till min familj som alltid ställt upp, och ett särskilt tack till min pappa Ingemar som alltid engagerat sig och hjälpt till med saker som rör min utbildning.

Utöver de fantastiska människor som redan nämnts, vill jag även nämna några som har varit av särskild betydelse för genomförandet av mitt examensarbete. Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Titti Mattsson som har kommit med värdefulla råd under arbetets gång och som även är en stor inspiration inom barnrättens område. Avslutningsvis vill jag tacka kollegorna på Ulrika Rogland Advokatbyrå, där jag fick äran att utföra en uppsatspraktik och som nu är min arbetsplats. Att få tillbringa många av terminens dagar hos er har gjort uppsatsskrivandet betydligt mycket roligare och enklare.

Så, tack till Lund och allt som det har inneburit!

Astrid Gröön

26 maj 2021

Förkortningar

BO	Barnombudsmannen
BrB	Brottsbalken (1962:700)
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FN	Förenta nationerna
FN:s barnrättskommitté	FN:s kommitté för barnets rättigheter
Barnkonventionen	FN:s konvention om barns rättigheter
FPL	Förvaltningsprocesslagen (1971:291)
HVB	Hem för vård eller boende
IVO	Inspektionen för vård och omsorg
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
LVU	Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SiS	Statens institutionsstyrelse
SKL	Sveriges Kommuner och Landsting
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

På Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem placeras barn och ungdomar med behov av särskild tillsyn. Detta sker till största del med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Åldern på de placerade varierar mellan 8 till 21, men majoriteten är mellan 15–17 år.¹ De unga på SiS ungdomshem har många gånger omfattande och komplex problematik. De har ofta problematik som impulsivt temperament, psykosomatiska besvär samt utåtagerande beteende. Problematiken innebär att det finns en risk för att konfliktsituationer av olika svårighetsgrad utgör ett återkommande inslag på SiS ungdomshem. För att kunna genomföra vården på ett säkert sätt har personalen på SiS ungdomshem vissa särskilda befogenheter som innebär begränsningar i de placerades fri- och rättigheter.²

En av de mer ingripande befogenheterna som personalen på SiS ungdomshem har är möjligheten att placera de unga i avskiljning enligt 15 c § LVU. Det får göras om det är särskilt påkallat på grund av att den unge uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen.³ En avskiljning innebär i regel att den unge låses in ensam i ett rum samtidigt som han eller hon är under fortlöpande uppsikt av personal genom t.ex. en lucka eller ett galler. I förarbeten nämns att det är allmänt känt att en isolering kan få skadliga effekter och bör i regel inte förekomma inom institutionsvården. Det skrivs emellertid också att avskiljning kan vara nödvändigt i vissa extrema situationer.⁴

---

¹ 12 § LVU; SiS, *SiS i korthet 2020*, s. 5 och Enell, Gruber och Vogel (2018) s. 32.

² SiS, *SiS årsredovisning 2020*, s. 14 och SOU 2015:71 s. 827.

³ 15 c § LVU.

⁴ 15 c § LVU; Clevesköld, *lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 15 c §*, Karnov (JUNO), besökt 2021-05-22 och prop. 2002/03:53 s. 99.

Sveriges användning av avskiljningar på SiS ungdomshem har föranlett kritik från bl.a. FN:s barnrättskommitté som uppmanar Sverige att förbjuda avskiljningar omgående.⁵ Vidare menar Barnombudsmannen (BO) att avskiljningarna strider mot barn och ungas fri- och rättigheter enligt förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) och svensk lag.⁶ Avskaffande av avskiljning som särskild befogenhet har diskuterats på lagstiftningsnivå där regeringen landade i att ett sådant avskaffande inte var aktuellt. Regeringen menade att SiS istället ska arbeta systematiskt med att minska användandet av avskiljningar för att på sikt kunna avveckla befogenheten helt.⁷ Utvecklingen förefaller emellertid gå åt andra hållet eftersom antalet beslut om avskiljningar på SiS ungdomshem ökar för varje år. Mellan 2015 och 2020 har antalet avskiljningsbeslut ökat med 94 % totalt, och 213 % enbart för flickor.⁸

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med förevarande uppsats är att studera avskiljningsinstitutet och särskilt utreda vilken problematik som aktualiseras kring barn och ungas fri- och rättigheter vid avskiljningar på SiS ungdomshem.

För att uppfylla uppsatsens syfte ska följande frågor besvaras:

- Hur ser gällande rätt ut avseende avskiljningar på SiS ungdomshem och vilka centrala fri- och rättigheter finns det att förhålla sig till?
- Hur ser rättstillämpningen i förvaltningsrätterna ut avseende avskiljningar på SiS ungdomshem?
- Vilken problematik aktualiseras gällande barn och ungas fri- och rättigheter vid avskiljningar på SiS ungdomshem?

---

⁵ FN:s barnrättskommitté, *CRC/C/SWE/CO/5 - Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden*, s. 6.

⁶ Mattsson (2018) s. 54 och Barnombudsmannen, *I'm sorry – röster från särskilda ungdomshem*, s.15 f.

⁷ Prop. 2017/18:169 s. 67.

⁸ SiS, *SiS årsredovisning 2019*, s. 40 och SiS, *SiS årsredovisning 2020*, s. 60.

1.3 Metod och perspektiv

Nästkommande kapitel, dvs. kapitel två, kommer till stor del bestå av en framställning av gällande rätt. För den delen av uppsatsen kommer den rättsdogmatiska metoden att tillämpas. Jan Kleineman hävdar att rättsdogmatikens syfte ofta beskrivs som att lösa ett rättsligt problem genom att tillämpa en rättsregel, med utgångspunkt i de allmänt accepterade rättskällorna. De allmänt accepterade rättskällorna utgörs oftast av lagstiftning, praxis, lagförarbeten och den rättsdogmatiskt orienterade litteraturen, t.ex. uppsatser.⁹ Claes Sandgren nämner samma rättskällor när det kommer till vad som vanligtvis åsyftas med rättskällorna, men lägger till att rättskällevärdet inte är statisk utan förändras över tid. Europarättens genomslag har vidgat rättskällevärdet med nya metoder och principer.¹⁰ Samtliga av dessa rättskällor kommer vara av betydelse för besvarande av uppsatsens frågeställningar. Kleineman skriver vidare att den rättsdogmatiska metoden enbart är fokuserad på normer och innefattar inte hur dessa tillämpas av t.ex. myndigheter. Däremot kan den rättsdogmatiska metoden användas för att kritisera rättsläget, vilket kan sägas vara en kritiskt inriktad rättsdogmatik.¹¹ Uppsatsens sista kapitel, som till stor del består av kritisk analys av rättsläget, bygger på denna metod. Även kapitel två har inslag av kritiskt inriktad rättsdogmatik eftersom det där framställs olika granskningar där institutet avskiljningar har kritiserats.

Kapitel tre består av en empirisk undersökning i form av en rättsfallsstudie där överklagade avskiljningsbeslut som prövats i förvaltningsdomstol undersöks. Rättsfallsstudien bygger på en empirisk metod och innefattar annat material än de allmänt accepterade rättskällorna, nämligen underrättsdomar. Studien syftar dels att utreda hur domstolen tillämpar reglerna om avskiljningar, dels att granska effektiviteten i ungdomarnas

---

⁹ Kleineman (2018) s. 21.

¹⁰ Sandgren (2018) s. 45.

¹¹ Kleineman (2018) s. 24 och 35 f.

rättssäkerhetsinstrument, dvs. möjligheten att överklaga beslut om avskiljningar.¹² I rättsfallsstudien används databasen Bisnode Infotorg för framtagning av avgöranden. Jag har valt att undersöka samtliga avgöranden från förvaltningsrätterna som avser överklagande av avskiljningsbeslut från 2013 och fram till och med 2020. Motivet bakom det valda tidsspannet är att sökningen endast fick träffar så långt bak som år 2013. År 2020 blev en naturlig brytpunkt då jag började med studien i början av 2021 och för att inte riskera att få med avgöranden som inte vunnit laga kraft. Sökningen resulterade i 49 st. avgöranden. Närmare om metoden för, och resultatet av, rättsfallsstudien återfinns i kapitel tre.

Uppsatsen präglas av ett barnrättsperspektiv. Barns ställning som rättighetsbärare har blivit starkare och starkare genom åren. Sedan 2011 finns barns rätt grundlagsstadgade i 1 kap. 2 § 5 st. regeringsformen (RF) där det framgår att det allmänna ska verka för att barns rätt tillvaratas.¹³ Barns rättigheter förtydligades och synliggjordes ytterligare när barnkonventionen blev svensk lag den 1 januari 2020.¹⁴ Anna Kaldal och Michael Tärnfalk beskriver att diskursen kring barns rättigheter sägs ta utgångspunkt i två aspekter. Den första aspekten är att barns behov uttrycks som rättigheter. Den andra aspekten är att stärka barns delaktighet i frågor och beslut som rör dem själva. Dessa aspekter i sig kan sägas bygga på två grundsatser. Den första grundsatsen är att barn är särskilt sårbara och under utveckling och har därför behov av, samt har också rätt till, mer omfattande skydd än en vuxen. Den andra grundsatsen är att barn är kompetenta rättighetsbärare och är specialister på barns verklighet och har rätt till delaktighet. Vad rättigheter egentligen innebär i ett barnperspektiv kan därmed sägas vara barns behov.¹⁵ Genom ratificering av barnkonventionen och Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR) och framförallt genom

---

¹² Sandgren (2018) s. 54 f.

¹³ Mattsson (2017) s. 105.

¹⁴ Regeringen, *Barnkonventionen som svensk lag*.

¹⁵ Kaldal och Tärnfalk (2017) s. 242.

inkorporeringen av dem är emellertid rättigheterna som nämns i denna uppsats juridiskt bindande för Sverige.¹⁶

I SOU 1997:116 framkommer att perspektiv betyder synvinkel, vilket medför att barnperspektivet kan sägas innebära att se beslutsalternativ från barnens synvinkel.¹⁷ Titti Mattsson menar, vilket också får stöd av SOU 1997:116, att barnkonventionen har en central betydelse i barnrättsperspektivet eftersom det är en konvention som särskilt stadgar barns rättigheter. Såväl barnrättsperspektivet i stort som barnkonventionen kan sägas bygga på fyra principer, nämligen förbud mot diskriminering (art. 2), barnets bästa (art. 3), rätten till liv och utveckling (art. 6) samt rätten att få komma till tals (art. 12). En utgångspunkt för barnperspektivet är att barnkonventionens samtliga artiklar ska följas och få genomslag i såväl lagstiftning som tillämpning av densamma.¹⁸ Detta förutsätter att det finns en aktiv lagstiftningspolitik och kunniga utövare. Utöver barnkonventionen spelar även EKMR en viktig roll när det kommer till barnrättsperspektivet. Här är två artiklar i konventionen av särskild betydelse, nämligen art. 8 om rätten till privat- och familjeliv samt art. 6 om rätten till en rättvis rättegång.¹⁹

Mattsson skriver också att när man diskuterar tvångsvård, som är föremålet för denna uppsats, kan barnperspektivet sägas grunda sig på tre krav; rättssäkerhet, delaktighet och god vård. Barnrättsperspektivet innefattar därmed en rättssäkerhetsaspekt. Denna aspekt kommer bli särskilt central i den del av uppsatsen som rör rättsfallsstudien. När det kommer till tvångslagstiftning ställs det mycket höga rättssäkerhetskrav på det allmänna. Rättssäkerhet inom socialrätten brukar definieras som ett krav på att den enskilde ska få en allsidig prövning av det beslutsfattande organet, att premisserna för en rättighet är tydlig och preciserad i lagtext samt att det ska finnas en reell möjlighet att utkräva sin rättighet. Med anledning av barns

---

¹⁶ Prop 2017/18:186 s. 59; Regeringen, *Barnkonventionen som svensk lag* och Svensson (2012) s. 15.

¹⁷ SOU 1997:116 s. 138 f.

¹⁸ Mattsson (2017) s. 106 f. och SOU 1997:116 s. 138.

¹⁹ Mattsson (2017) s. 107.

särskilda utsatthet och deras svårighet att tillvarata sina egna rättigheter behöver de särskilt rättsligt stöd för att de ska kunna utkräva sina rättigheter. Att vi erkänner barn som rättighetsbärare innebär alltså inte automatiskt att de i praktiken kan utkräva sina rättigheter. För att rättigheten ska få genomslag i praktiken förutsätts inte enbart själva rättigheten för den enskilde utan även en motsvarande skyldighet för det allmänna.²⁰ Kravet på barns delaktighet grundas främst på art. 12 i barnkonventionen som stipulerar att barn har rätt att uttrycka sin åsikt och höras i frågor som rör barnet själv. Hänsyn ska sedan tas till barnets åsikt med beaktande av barnets ålder och mognad.²¹ När det kommer till vad god vård inom tvångsvården innebär kan ledning särskilt tas i ett rättsfall från Högsta förvaltningsdomstolen, RÅ 1996 ref. 61, som stadgar att vård enligt LVU ska tillfredsställa barnets vårdbehov, eller åtminstone minska vårdbehovets omfattning.²² En tvångsvård som inte stärker ungdomens framtida levnadsvillkor saknar således i allmänhet legitimitet.²³

1.4 Material och forskningsläge

Material och tidigare forskning om tvångsvård på institution och barns fri- och rättigheter i stort har inte varit en utmaning att hitta. Motsvarande om avskiljningar på SiS ungdomshem specifikt har varit desto svårare. Uppsatsens innehåll har hämtats från flera olika källor. Av stor betydelse har varit litteratur från kunniga inom området för tvångsvård. Särskilt kan nämnas Titti Mattsson (professor i offentlig rätt vid Juridiska fakulteten vid Lunds universitet) och hennes bok *Barnet och rättsprocessen*. Mattsson har även varit en av författarna i böckerna *Kontrollerade unga* och *Tvångsvård av barn och unga* som också har varit mycket användbara. Andra författare av betydelse som också skrivit delar av boken *Tvångsvård av barn och unga* är Pernilla Leviner (docent och universitetslektor i offentlig rätt vid Juridiska

---

²⁰ Mattsson (2017) s. 110 f.

²¹ Mattsson (2017) s. 114.

²² Mattsson (2017) s. 119.

²³ Mattsson (2017) s. 123.

fakulteten vid Stockholms universitet) och Tommy Lundström (professor i socialt arbete vid Stockholms universitet) samt Maria Andersson Vogel (filosofie doktor i socialt arbete vid institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet). Andersson Vogel har, liksom Mattsson, också varit författare i boken *Kontrollerade unga*. Fler författare som har skrivit användbara delar av boken *Kontrollerade unga* är Sofia Enell (filosofie doktor och biträdande lektor i socialt arbete vid Linnéuniversitetet samt lektor i socialt arbete vid Hälsohögskolan i Jönköping) och Sabine Gruber (docent och lektor i socialt arbete vid Linköpings universitet).

Utöver litteratur har lagstiftning och förarbeten samt internationella konventioner fått en tämligen central roll. Förarbeten har varit en användbar källa för att förstå avvägningar mellan olika intressen som lagstiftaren har tagit hänsyn till när det kommer till avskiljningar. Av de internationella konventionerna har barnkonventionen och EKMR varit av särskild betydelse eftersom de är centrala för barns och människors fri- och rättigheter.

Publikationer från SiS hemsida har varit till nytta för att bl.a. inhämta statistik på området. SiS publicerar varje år en utförlig årsredovisning och en kortare redogörelse kallad "SiS i korthet". Båda har varit användbara när det kommer till statistik, men också för att få ta del av SiS egen uppfattning om utmaningar de står inför, förändringar inom verksamheten samt övrig allmän information. Genom att kontakta SiS via e-post har jag även tagit del av deras interna juridiska riktlinjer, vilka har varit till användning för att förstå SiS tolkning av regleringen och deras rutiner vid avskiljningar. Vidare har publikationer från BO, en statlig myndighet med uppdrag att företräda barn och ungas rättigheter och intressen utifrån barnkonventionen, varit mycket användbara.

En forskningsrapport som har varit av betydelse är *Kön och behandling inom tvångsvård - En studie av hur vården organiseras med avseende på genus*, av Leili Laanemets (socionom, fil dr i socialt arbete och universitetslektor vid Malmö högskola, Hälsa och samhälle) och Arne Kristiansen (socionom och fil dr i socialt arbete, universitetslektor på Socialhögskolan vid Lunds universitet) från 2008 om hur institutionsvården organiseras ur ett

genusperspektiv. Rapporten är ett resultat av ett uppdrag författarna fick från SiS. Utöver det har en doktorsavhandling från 2021, *Hot, våld och emotionellt arbete på de särskilda ungdomshemmen*, av Peter Andersson (Stockholms universitet) samt en studie från 2014, *Working with complex problem behaviors in juvenile institutional care: Staff's competence, organizational conditions and public value*, av Lia Ahonen (University of Pittsburgh) och Jürgen Degner (Örebro universitet), varit användbara i frågan om problem med personalen på SiS ungdomshem.

1.5 Avgränsning

På SiS ungdomshem behandlas både ungdomar som har placerats med stöd av LVU och ungdomar som placerats med stöd av lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. Förevarande uppsats kommer emellertid inte beröra ungdomar som har placerats på SiS ungdomshem på grund av att de dömts till sluten ungdomsvård, utan fokus ligger istället på de som placerats med stöd av LVU.

Många av ungdomarna på SiS har som tidigare nämnts komplex problematik och många lider av psykisk ohälsa. Personer med allvarlig psykisk störning kan bli föremål för tvångsvård med stöd av lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård. Någon diskussion om gränsdragningen mellan LVU och denna lag kommer emellertid inte föras i uppsatsen.

Uppsatsens praktiska del är framför allt fokuserad på tillämpningen i domstol och någon granskning av beslut från tillsynsmyndigheter så som Inspektionen för vård och omsorg (IVO) kommer därmed inte framställas. En sådan framställning hade visserligen kunnat nyansera diskussionen, men för att möjliggöra en mer djupgående analys i uppsatsens frågeställningar har jag valt att utesluta detta från uppsatsen. Dessutom kommer någon närmare framställning av hur tillsynen av tillsynsmyndigheter går till inte heller finnas.

Avslutningsvis kan sägas att förslag på förändring av den rättsliga regleringen eller lösningar på de problem som förs fram inte kommer diskuteras. En sådan

diskussion hade varit intressant för ämnet men ryms inte inom uppsatsens syfte och frågeställningar.

1.6 Disposition

Uppsatsen består av fyra huvudsakliga kapitel. Ett introducerande kapitel, ett rättsdogmatiskt och teoretiskt kapitel, ett empiriskt och mer praktiskt kapitel samt sist ett analyserande och avslutande kapitel.

Det första introducerande kapitlet består av en bakgrund där läsaren får en översiktlig bild av ämnet och problemet. I första kapitlet återfinns också syfte och frågeställningar, uppsatsens metod och perspektiv, material och forskningsläge, vilka avgränsningar som gjorts samt en presentation av uppsatsens disposition.

Det andra kapitlet är en rättsdogmatisk del med fokus på gällande rätt och SiS som myndighet och institution. Kapitlet inleds med en redogörelse av barn och ungas fri- och rättigheter som bedömts vara relevanta för ämnet. Därefter presenteras den rättsliga regleringen av tvångsvård i stort. Vidare framställs en redogörelse av SiS som myndighet, SiS ungdomshem och de som befinner sig där. Sista delen av kapitel två består av en mer djupgående redogörelse för avskiljning som befogenhet där bl.a. reglering, statistik och tidigare kritik presenteras.

Det tredje kapitlet består av en empirisk undersökning i form av en rättsfallsstudie. Den bygger på förvaltningsrättsdomar gällande överklagande avskiljningsbeslut. Kapitlet består dels av en mer detaljerad beskrivning av rättsfallsstudiens metod, dels av resultatet uppdelat i identifierade teman.

Det fjärde och avslutande kapitlet består dels av en kritisk analys av det som framkommit tidigare i uppsatsen, dels av en slutsats. Diskussionsdelen i detta kapitlet fokuserar på de problem som har identifierats under uppsatsens gång. I slutsatsen framställs ett sammanfattande svar på uppsatsens tredje fråga, då fråga ett och två redan besvarats i uppsatsens tidigare kapitel.

2 Barns rättigheter, tvångsvård och särskilt om avskiljningar

I detta kapitlet avser jag att redogöra dels för de fri- och rättigheter som jag har bedömt är centrala för ämnet, dels för SiS som verksamhet och dels för gällande rätt på området.

2.1 Centrala fri- och rättigheter

Barn och ungas fri- och rättigheter återfinns i flera rättskällor. En central sådan är som tidigare nämnts barnkonventionen. Barnkonventionen antogs år 1989 av FN:s generalförsamling och syftar bl.a. till att ge alla barn rätt att behandlas med respekt och att få komma till tals. Sverige var ett av de första länderna som ratificerade konventionen, vilket skedde år 1990. Den 1 januari 2020 blev konventionen dessutom svensk lag. Idag har nästan alla länder ratificerat barnkonventionen. Fokus i konventionen ligger på det enskilda barnets rättigheter och understryker föräldrars ansvar för barnet samtidigt som den ålägger staten ett ansvar för att skydda barn från vanvård, utnyttjande och övergrepp.²⁴ En annan konvention av betydelse för mänskliga rättigheter är EKMR som Sverige ratificerade 1952 och som gäller som lag i Sverige sedan 1 januari 1995.²⁵ Enligt art. 1 i barnkonventionen avses med barn varje person som är under 18 år. Åldersgränsen för personer som placeras på SiS ungdomshem är 21 år, varför personer som inte räknas som barn i barnkonventionens mening också omfattas av det för uppsatsen relevanta ämnet. Majoriteten av ungdomarna på SiS är emellertid 15–17 år gamla och omfattas därför av reglerna i barnkonventionen.²⁶ För enkelhetens skull kommer jag inte göra någon skillnad gällande rättigheterna för ungdomar

---

²⁴ Barnombudsmannen, *Barnkonventionen*.

²⁵ Svensson (2012) s. 15 och Mattsson (2002) s. 132.

²⁶ Enell, Gruber och Vogel (2018) s. 32.

över och under 18 år. Vidare kommer jag hänvisa till samtliga intagna på SiS ungdomshem som *de unga*. Nedan följer en redogörelse för de fri- och rättigheter som är centrala för uppsatsens ämne.

2.1.1 Barnets bästa

Principen om barnets bästa kommer till uttryck på många ställen, i såväl nationell rätt som internationella konventioner. I nationell rätt återfinns den bl.a. i 1 § 5 st. LVU, i 1 kap. 2 § socialtjänstlagen (2001:453) (SoL) och 6 kap. 2 a § föräldrabalken (1949:381) (FB). Principen är också en grundpelare i barnkonventionen. I art. 3 i barnkonventionen stadgas att ”vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa”. Principen kan sägas härstamma från två grundläggande tankar som präglar hela barnkonventionen; barn har fullt och lika människovärde som vuxna samt barn är sårbara och i behov av särskilt stöd och hjälp.²⁷ Formuleringen av barnets bästa i 1 § 5 st. LVU är snävare än den som stadgas i barnkonventionen. I LVU föreskrivs det att ”vid beslut enligt denna lag ska vad som är bäst för den unge vara *avgörande*”. Inga andra intressen än barnets bästa kan bestämma utgången i en åtgärd med stöd av LVU. Behovet av t.ex. samhällsskydd kan således inte vägas in.²⁸

Det finns ingen entydig definition av vad som är barnets bästa. I förarbetena till 1 kap. 2 § SoL beträffande införandet av principen om barnets bästa, hänvisas det till dess dynamiska karaktär. Det skrivs att begreppet är relativt och betydelsen är olika beroende på det enskilda barnets behov och hur det behovet uppfattas av olika människor. I förarbetena framhävs också att begreppets innebörd förändras med tid i takt med att ny kunskap och nya värderingar växer fram. Även i förarbetena till bestämmelsen om barnets

---

²⁷ SOU 1997:116 kap 6.1.

²⁸ Clevesköld, lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 1 §, Karnov (JUNO), besökt 2021-04-22.

bästa i FB framhävs begreppets subjektiva karaktär, men där stadgas några omständigheter som bör beaktas vid bedömningen av barnet bästa. Där uttrycks bl.a. att hänsyn ska tas till allt som berör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling samt att såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter ska beaktas. Innebörden av principen om barnets bästa kan, av förklarliga skäl, inte preciseras med obegränsad giltighet utan skall variera mellan olika sammanhang.²⁹ Anna Singer menar att barnets bästa som rättslig målsättning kan sägas innebära att beslut så fullgott som möjligt ska tillgodose barns behov och intressen men framhäver samtidigt att det inte går att ge någon närmare definition än så.³⁰

2.1.2 Barns rätt att komma till tals och barns medbestämmanderätt

Två grundläggande rättigheter som återfinns i barnkonventionen är barnets rätt att komma till tals och barnets medbestämmanderätt i art. 12 barnkonventionen. Där framgår att ”konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad”. Vidare framgår det att ”för detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler”. Principerna kommer till uttryck på flera ställen i LVU, bl.a. i 36 § där det framgår att den unge ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne. I samma paragraf stadgas det att den unges åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes mognad och ålder. Det är viktigt att den unge får föra fram

---

²⁹ Mattsson (2002) s. 34 f.

³⁰ Singer (2019) s. 38 f.

sina åsikter i en miljö där han eller hon känner sig trygg och att de metoder och arbetssätt som används är anpassade efter den unge och situationen.³¹

Enligt FN:s kommitté för barnets rättigheter (FN:s barnrättskommitté) allmänna kommentarer till art. 12 i barnkonventionen innefattar artikeln också en skyldighet att införa mekanismer så att barnen får tillgång till rätt information, tillräckligt stöd, vid behov också rådgivning hur deras åsikter beaktas samt information om förfarandet för klagomål, rättsmedel och upprättelse.³² I 36 § LVU framkommer också att den unge ska få relevant information. Med relevant information avses både faktauppgifter och information om följderna av den unges inställning m.m.³³

2.1.3 Barns rätt till skydd mot fysiskt och psykiskt våld, skada m.m.

En annan väsentlig rättighet för barn är deras rätt till skydd mot fysiskt och psykiskt våld, skada m.m. Den återfinns i art. 19 barnkonventionen som stadgar att ”konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård”. Angående vem som är omvårdare enligt artikeln skriver FN:s barnrättskommitté i sina allmänna kommentarer personer med tydligt erkänt juridiskt, yrkesetiskt eller kulturellt ansvar för barnets säkerhet, hälsa, utveckling och välfärd, bl.a.

---

³¹ Clevesköld, Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 36 §, Karnov (JUNO), besökt 2021-05-02.

³² FN:s barnrättskommitté, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 (2009) – Barnets rätt att bli hörd*, s. 12.

³³ Clevesköld, Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 36 §, Karnov (JUNO), besökt 2021-05-02.

institutionspersonal (statlig eller ickestatlig) i ställningen som omvårdare – t.ex. ansvariga vuxna inom hälso- och sjukvård.³⁴

FN:s barnrättskommitté skriver även att den aktuella rättigheten är tvingande. Konventionsstaterna är därför skyldiga att åtgärda och undanröja den vitt spridda förekomsten av våldsincidenter mot barn.³⁵ Våldet kan vara våld från vuxna, andra barn eller att barn skadar sig själva. Barnrättskommittén skriver att formuleringen ”alla former av...” innebär att det inte finns något utrymme för legaliserat våld mot barn. Vidare gör kommittén gällande att alla former av våld mot barn, oavsett hur lindrigt våldet är, är oacceptabelt. Det som avses med psykiskt våld enligt kommittén är bl.a. att placeras i isolering eller under förödmjukande eller förnedrande förhållanden i förvar. Vidare hävdas att fysiskt våld kan vara all kroppslig bestraffning eller tortyr, grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.³⁶ Barnrättskommittén skriver att skyddsåtgärderna måste börja med proaktivt förebyggande och ett uttryckligt förbud mot alla former av våld mot barn. En stats åtagande att arbeta förebyggande minskar inte statens skyldigheter att aktivt bemöta våld när det förekommer.³⁷ Skyddet mot fysiskt våld återfinns också i art. 37 i barnkonventionen där det framkommer att inget barn ska utsättas för tortyr, annan grym behandling, bestraffning eller dödsstraff.

Institutioner kan direkt eller indirekt orsaka skada genom att sakna medel för att tillgodose fri- och rättigheterna i konventionen. Det kan vara att institutionen inte tillhandahåller tillräckligt med resurser, kapacitet eller personal för att förebygga och bemöta våld mot barn. Personal kan också kränka barnens rätt till frihet från våld genom att genomföra åtgärder som är

---

³⁴ FN:s barnrättskommitté, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011) - Barnets rätt till frihet från alla former av våld*, s. 15.

³⁵ FN:s barnrättskommitté, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011) - Barnets rätt till frihet från alla former av våld*, s. 8.

³⁶ FN:s barnrättskommitté, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011) - Barnets rätt till frihet från alla former av våld*, s. 9 ff.

³⁷ FN:s barnrättskommitté, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011) - Barnets rätt till frihet från alla former av våld*, s. 21 ff.

i strid med barnets bästa, barnets åsikter och målen för barnets utveckling.³⁸ I statens skyldighet att arbeta förebyggande mot alla former av våld innefattas också en skyldighet att personer som kommer i kontakt med barn är medvetna om riskfaktorer och indikationer på våld, att de ska ha fått vägledning i hur sådana indikationer ska hanteras samt att de ska ha nödvändig kunskap, vilja och förmåga att agera lämpligt i en sådan situation. Staten har alltså en skyldighet att tillse att det finns personal på institutionerna som kan hantera våldssituationer på ett lämpligt sätt.³⁹

2.1.4 Skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp och rörelsefrihet

I 2 kap. 6 § RF stadgas att var och en är gentemot det allmänna skyddad från påtvingat kroppsligt ingrepp. Detta grundlagsstadgade skydd är relativt och kan därmed begränsas genom lag enligt 2 kap. 20 § 1 st. 2 p. Vad som menas med begreppet kroppsligt ingrepp är främst våld mot kroppen. Det kan röra sig om såväl kirurgiska ingrepp eller läkarundersökningar som polisiärt våld.⁴⁰ Psykisk påverkan betraktas i allmänhet inte som ett kroppsligt ingrepp om det inte utgör misshandel i BrB. För att det ska utgöra ett ingrepp krävs att det är ett aktivt handlande och inte en underlåtenhet.⁴¹ Det ska handla om påtvingat ingrepp, dvs. ingrepp som görs med den enskildes medgivande omfattas inte av skyddet. Det kan emellertid vara fråga om ett påtvingat ingrepp om den enskildes motstånd bryts genom hot.⁴²

Enligt 2 kap. 8 § RF är var och en mot det allmänna skyddad mot frihetsberövanden. Denna rättighet är också relativ och kan därför begränsas genom lag enligt 2 kap. 20 § RF. Sådana begränsningar kan t.ex. vara

---

³⁸ FN:s barnrättskommitté, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011)* - *Barnets rätt till frihet från alla former av våld*, s. 14 f.

³⁹ Barnombudsmannen, *Vem bryr sig – När samhället blir förälder*, s. 61 f.

⁴⁰ Jermsten, Regeringsformen 2 kap. 6 §, Lexino 2021-01-01 (JUNO).

⁴¹ Prop. 1975/76:209 s. 147.

⁴² Jermsten, Regeringsformen 2 kap. 6 §, Lexino 2021-01-01(JUNO).

fängelsestraff, häktningar eller tvångsomhändertaganden inom sjukvården.⁴³ Begränsningarna som endast får göras med stöd i lag enligt 2 kap. 20 § RF får enligt 2 kap. 21 § RF aldrig gå utöver vad som är nödvändigt för ändamålet.⁴⁴ Motsvarande rättighet finns i art. 37 i barnkonventionen och art. 5 i EKMR. Art. 37 i barnkonventionen stadgar att inget barn får frihetsberövas utan stöd i lag eller godtyckligt samt att ett frihetsberövande endast får ske som en sista utväg och under kortast möjliga tid.⁴⁵

2.1.5 Rätten till en rättvis rättegång

Rätten till en rättvis rättegång återfinns på flera ställen i rättskällorna. I grundlagen, 2 kap. 11 § 2 st. RF, framgår det att en rättegång ska genomföras rättvist och inom skälig tid. Denna bestämmelse syftar på alla slags rättegångar och ansluter till bestämmelsen om rätten till en rättvis rättegång i art. 6 i EKMR. I art. 6 i EKMR föreskrivs att alla ska, vid prövningen av sina civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot en för brott, ha rätt till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. I rätten till en rättvis rättegång ligger en grundläggande rätt för parter att bli hörda inför domstol, att parterna är likställda i ett kontradiktoriskt förfarande samt att domstolen ska vara opartisk och oavhängig.⁴⁶ Syftet med bestämmelsen är framför allt att säkerställa en rättssäker domstolsprocess. Detta förstärks också av kravet på domstolars saklighet och opartiskhet i 1 kap. 9 § RF.⁴⁷

2.1.6 Legalitetsprincipen

Legalitetsprincipen stadgas i 1 kap. 1 § 3 st. RF och innebär att den offentliga makten utövas under lagarna.⁴⁸ Legalitetsprincipen är visserligen ingen

---

⁴³ 2 kap. 8 § RF och Jermsten, Regeringsformen 2 kap. 8 §, Karnov (JUNO) besökt 2021-05-02.

⁴⁴ 2 kap. 21 § RF.

⁴⁵ Art. 37 barnkonventionen.

⁴⁶ Jermsten, Regeringsformen 2 kap. 11 §, Karnov (JUNO), besökt 2021-05-02.

⁴⁷ Jermsten, Regeringsformen 2 kap. 11 §, Lexino 2021-01-01 (JUNO).

⁴⁸ Jermsten, Regeringsformen 2 kap. 20 §, Lexino 2021-01-01 (JUNO).

rättighet för enskilda per se, men värd att nämna här eftersom det är en skyldighet för staten som skyddar de enskilda från godtycklighet. Fredrik Sterzl betonar att det väsentliga i legalitetsprincipen är ett krav på myndighetsutövningens normbundenhet som kontrast till godtycke.⁴⁹ Vad som avses med myndighetsutövning nämns i förarbetena till 1971 års förvaltningslag där begreppet först introducerades. Där framgår att det ska röra sig om en befogenhet att i förhållande till en enskild bestämma om förmån, rättighet, skyldighet, disciplinär bestraffning eller annat jämförbart förhållande.⁵⁰ En central del av legalitetsprincipen är föreskriftskravet som innebär att det ska finnas giltig rättslig grund för myndigheters agerande.⁵¹

2.1.7 Övriga fri- och rättigheter av betydelse

Enligt art. 4 i barnkonventionen har varje stat ansvar för att nyttja sina resurser till fullo för att uppfylla barns rättigheter. Staterna ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i denna konvention.⁵² En annan central artikel i barnkonventionen är art. 2 som stadgar att konventionsstaterna ska respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, funktionsnedsättning, börd eller ställning i övrigt.⁵³

2.2 Tvångsvård och SiS verksamhet

Efter ovan redogörelse av centrala fri- och rättigheter följer här nedan en framställning av vad som gäller för tvångsvård i stort, närmare om SiS som

---

⁴⁹ Sterzel (2020) s. 79.

⁵⁰ Eka, Regeringsformen 12 kap. 2 §, Lexino 2021-01-01 (JUNO).

⁵¹ Sterzel (2020) s. 80.

⁵² Art. 4 barnkonventionen.

⁵³ Art. 2 barnkonventionen.

myndighet samt vilka de unga och personalen som befinner sig på SiS ungdomshem är.

2.2.1 Tvångsomhändertagande enligt LVU

Enligt den familjerättsliga regleringen är det vårdnadshavarna, vilka i regel utgörs av föräldrarna, som bär det primära ansvaret för barnets utveckling och är de som ska se till att barnets behov blir tillgodosedda.⁵⁴ Sekundärt till vårdnadshavarnas ansvar för barnet har även samhället ett särskilt ansvar att tillgodose barns behov. Detta sker främst genom kommunala organ i form av skola samt hälso- och sjukvård. Socialnämnden har emellertid det yttersta ansvaret för barns välbefinnande och trygghet och fungerar som allmänhetens representant i dessa frågor.⁵⁵ Två principer som är viktiga inom socialtjänstens arbete är *frivillighetsprincipen* och *det lindrigaste ingreppets princip*. Frivillighetsprincipen kommer till uttryck i 1 kap. 1 § SoL och 1 § 1–2 st. LVU och innebär att socialtjänstens insatser, så långt det är möjligt, ska ske på frivillig väg med stöd av reglerna i SoL. I 1 kap. 1 § 3 st. SoL framgår att verksamheten ska bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet. Det lindrigaste ingreppets princip innebär att tvångsvård endast ska ske i de undantagsfall då andra insatser är otillräckliga.⁵⁶

Om socialnämnden inte kan tillgodose och säkerställa barnets vårdbehov genom de frivilla åtgärder som ställs upp i SoL kan de behöva initiera en process om tvångsomhändertagande av barnet.⁵⁷ Det sker genom att socialnämnden, ofta genom ett utskott, ansöker om att förvaltningsrätten ska besluta att barnet ska beredas vård enligt LVU.⁵⁸ Socialnämnden kan emellertid på egen hand, utan beslut från förvaltningsrätten, besluta om omedelbara omhändertaganden enligt LVU, dvs. akuta tvångsplaceringar

---

⁵⁴ Mattsson (2002) s. 54 f. och 6 kap. 2 § FB.

⁵⁵ Mattsson (2002) s. 56.

⁵⁶ Mattsson (2002) s. 59 f.

⁵⁷ Mattsson (2002) s. 62.

⁵⁸ 4 § LVU.

utanför hemmet. Ett sådant omhändertagande förutsätter att det ska vara sannolikt att barnet behöver beredas vård med stöd av LVU och att rättsens beslut inte kan inväntas med hänsyn till risken för barnets hälsa eller utveckling.⁵⁹ Socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande ska underställas förvaltningsrätten inom en vecka från dagen då beslutet fattades.⁶⁰ Förvaltningsrätten prövar då, oftast genom ett uteslutande skriftligt förfarande, om socialnämndens beslut var korrekt.⁶¹ Om rätten fastställer ett sådant beslut, ska socialnämnden inom fyra veckor från verkställighetsdagen ansöka hos förvaltningsrätten om att barnet ska beredas vård med stöd av LVU under en längre tid eller vara fortsatt omhändertagen för tillfällig vård.⁶² Om socialnämnden inte ansöker inom den stadgade fyraveckorsperioden upphör vården.⁶³

Ett beslut om ett tvångsomhändertagande av ett barn förutsätter att rekvisiten i LVU är uppfyllda, vilka kommer beskrivas här. Ett tvångsomhändertagande kan ske på två olika huvudsakliga grunder; på grund av brister i hemmamiljön, de s.k. miljöfallen enligt 2 § LVU, eller på grund av den unges egna beteende, de s.k. beteendefallen enligt 3 § LVU. Miljöfallen avser de situationer då det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Beteendefallen avser de situationer då den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.⁶⁴ Gemensamt för de två är att det ska föreligga en påtaglig risk för barnets hälsa eller utveckling.⁶⁵ Utöver påtaglig risk för skada ska socialnämnden även visa att det inte går att erhålla ett hållbart och tillförlitligt samtycke från den som

---

⁵⁹ 6 § LVU.

⁶⁰ 7 § LVU.

⁶¹ Leviner och Lundström (2017) s. 29.

⁶² 8 § LVU.

⁶³ 9 § LVU.

⁶⁴ 2 och 3 § LVU.

⁶⁵ Prop. 1989/90:28 s. 107.

har vårdnaden om barnet och från barnet självt om han eller hon fyllt 15 år.⁶⁶ Ett tvångsomhändertagande förutsätter alltså brist på samtycke som gör att behövlig vård istället kan ges på frivillig väg med stöd av SoL.⁶⁷

Det finns olika former av placeringar. Den vanligaste formen för yngre barn som placeras för vård utanför hemmet är familjehem. För äldre barn är den vanligaste placeringsformen s.k. hem för vård och boende (HVB). För personer som behöver särskilt noggrann tillsyn finns också SiS ungdomshem, som är huvudfokus i denna uppsats.⁶⁸

2.2.2 Statens institutionsstyrelse och ungdomshemmen

Särskilda ungdomshem, eller SiS ungdomshem som de benämns i denna uppsats, står under SiS som är en statlig myndighet. SiS har ansvar för individuellt anpassad tvångsvård för ungdomar med allvarliga psykosociala problem med stöd av LVU och vuxna med missbruksproblem med stöd av lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall. Därutöver ansvarar SiS för ungdomar som har dömts till sluten ungdomsvård. Myndigheten består av 23 särskilda ungdomshem med drygt 700 platser runt om i landet.⁶⁹ Platserna är uppdelade i låsbara och öppna platser och år 2020 placerades totalt 1 113 individer, varav 405 flickor och 708 pojkar, med stöd av LVU eller SoL.⁷⁰ Alla av SiS ungdomshems låsta avdelningar är könsseparerade, antingen genom att hela institutionen är till för enbart flickor eller pojkar, eller att de separeras genom olika avdelningar på samma institution.⁷¹ Finansieringen av

---

⁶⁶ 1 § 2 st. LVU.

⁶⁷ Lönnheim, Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 1 §, Lexino 2021-04-12 (JUNO) och Clevesköld, lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 1 §, Karnov (JUNO), besökt 2021-03-17.

⁶⁸ Leviner och Lundström (2017) s. 31.

⁶⁹ SiS, *Om SiS*.

⁷⁰ SiS, *SiS i korthet 2020*, s. 5.

⁷¹ Leviner och Lundström (2017) s. 265.

verksamheten, med undantag för sluten ungdomsvård, består till 31 % av anslag från regeringen och 69 % av avgiftsintäkter från kommuner.⁷²

Tillsynen av SiS ungdomshem sker idag av IVO. Varje institution ska granskas minst två gånger om året, och en av dessa ska ske oanmält.⁷³ Efter genomförd tillsyn fattar IVO ett beslut som i vissa fall kan innebära krav på åtgärder. Om IVO finner att det förekommer ett missförhållande som är av betydelse för den enskildes möjlighet att få de insatser den är berättigad att få, kan IVO förelägga verksamheten att åtgärda missförhållandet. Ett beslut om sådant föreläggande kan förenas med vite.⁷⁴ Skolverksamheten på SiS ungdomshem står under tillsyn av Skolinspektionen. Vidare står SiS, liksom andra svenska myndigheter, även under tillsyn av Justitieombudsmannen (JO) och Justitiekanslern (JK).⁷⁵

2.2.3 Ungdomarna på SiS ungdomshem

Åldern på de placerade varierar mellan 8 till 21 eftersom det inte finns någon undre åldersgräns, men majoriteten är mellan 15–17 år. Av de placerade är drygt en tredjedel flickor och i regel är flickorna något yngre än pojkarna. I stort sett alla av de unga, 98 %, är placerade med tvång och många av intagningarna sker med omedelbart omhändertagande.⁷⁶ De som är placerade där utgörs nästan uteslutande av barn och ungdomar som tvångsomhändertagits med stöd av 3 § LVU, dvs. beteendefallen. Det framgår uttryckligen i 12 § LVU att för de barn och ungdomar som omhändertagits med stöd av 3 § LVU och som behöver särskilt noggrann tillsyn ska det finnas särskilda ungdomshem.⁷⁷ Det finns emellertid inget formellt hinder mot att den som vårdas med stöd av 2 § LVU, dvs. miljöfallen, placeras på SiS

---

⁷² SiS, *SiS årsredovisning 2020*, s. 6.

⁷³ Mattsson (2018) s. 56.

⁷⁴ Inspektionen för vård och omsorg, *Frekvenstillsyn*.

⁷⁵ Mattsson (2018) s. 56.

⁷⁶ Enell, Gruber och Vogel (2018) s. 31 f.

⁷⁷ SiS, *SiS i korthet 2020*, s. 5 och 12 § LVU.

ungdomshem och vissa ungdomshem tar även emot personer som vårdas frivilligt med stöd av SoL.⁷⁸

De unga som är placerade på SiS ungdomshem har i historien ansetts vara de ”mest svåruppfostrade”. Denna bild lever till viss del kvar än idag.⁷⁹ Många av de unga på SiS ungdomshem lider av psykisk ohälsa och kommer ofta från socialt utsatta miljöer. De ungas problembild kan ofta grunda sig på saker från tidig barndom. Cirka sju av tio av de unga på SiS ungdomshem, både när det kommer till pojkar och flickor, har missbruk som placeringsorsak. När det kommer till kriminalitet ingår det som placeringsorsak för sju av tio pojkar och två av tio flickor. Ungefär sju av tio flickor och fyra av tio pojkar placeras för annat socialt nedbrytande beteende. Generellt uppger flickor i större utsträckning att de lider av psykiska besvär. Sex av tio flickor har känt sig deprimerade någon gång och ungefär lika många uppger att de medvetet har skadat sig själva. Tre av tio pojkar uppger att de har känt sig deprimerade någon gång och två av tio pojkar uppger att de medvetet har skadat sig själv. Nästan fem av tio flickor och drygt en av tio pojkar uppger att de har försökt ta sitt liv. Sju av tio flickor och sex av tio pojkar upplever även sömnbesvär. När det kommer till våld uppger cirka tre av tio ungdomar att de har utsatts för fysisk misshandel av en föräldrafigur och ungefär lika många uppger att de har blivit utsatta för psykisk misshandel av en föräldrafigur. Detta gäller flickor i större utsträckning än pojkar. Fem av tio flickor och tre av tio pojkar har varit närvarande när en närstående har blivit utsatt för våld. Mer än hälften av flickorna uppger att de har blivit utsatta för sexuella övergrepp.⁸⁰

I en forskningsrapport av Leili Laanemets och Arne Kristiansen från 2008 om hur institutionsvården organiseras ur ett genusperspektiv framkommer personalens upplevelser om pojkars och flickors olika vårdbehov. I studien har de samlat uppfattningar och erfarenheter från ett stort antal behandlare som

---

⁷⁸ Lönnheim, Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 11 §, Lexino 2021-04-12 (JUNO).

⁷⁹ Enell, Gruber och Vogel (2018) s. 31.

⁸⁰ SiS, *SiS årsredovisning 2020*, s. 14 f.

arbetar eller har arbetat på SiS ungdomshem.⁸¹ Pojkarna beskrevs som ”farligare” än flickorna och beskrevs ha ett särskilt behov av att vården måste vara klar och tydlig. Förutsägbarhet var en viktig faktor i vården för pojkar och behandlare beskrev att det är viktigt att ”bryta i tid” när något händer eftersom man inte vill riskera att situationen går överstyr. En återkommande beskrivning av flickor var att de ofta har ett destruktivt beteende. En annan vanlig beskrivning var att flickorna var sköra och i behov av skydd. Flera behandlare lyfte fram att många av flickorna kommer från hemförhållanden med stora brister och att många varit med om stora misslyckanden, vilket lett till bristande självförtroende. Med anledning av detta menade personalen att det är mycket viktigt att inte kränka flickorna ytterligare utan istället etablera kontakt på flickornas egna villkor. Behandlare ska istället ”vänta ut och känna in” och ”låta henne göra saker i sin egen takt”. Flera behandlare påtalade att det var viktigt att inte lämna flickorna med en känsla av att ha misslyckats.⁸²

Studien visade också att synen på användandet av avskiljning skilde sig när det kom till flickor och pojkar. Behandlare berättade att flickor upplevde avskiljningarna hårdare än pojkarna. Avskiljningar utgjorde ett hot mot flickornas redan svaga självkänsla och kunde påverka den framtida vården och tilliten. Behandlarna uppfattade att avskiljningsmöjligheterna på flickavdelningarna användes i mycket begränsad omfattning. När det kom till pojkavdelningen hade avskiljning en annan status. Där pratade behandlare om vikten av att sätta tydliga gränser för pojkarna och gav uttryck för att avskiljning användes för att markera vem det är som bestämmer.⁸³

2.2.4 Personalen på SiS ungdomshem

Fram tills nyligen har de som har svarat för omvårdnaden av ungdomarna på särskilda ungdomshem utgjorts av behandlingsassistenter. På grund av rekryteringsproblem har SiS beslutat att dela upp befattningen

---

⁸¹ Laanemets och Kristiansen (2008) s. 17.

⁸² Laanemets och Kristiansen (2008) s. 36–39.

⁸³ Laanemets och Kristiansen (2008) s. 86 f.

behandlingsassistent på tre nya befattningar; behandlingsassistent, behandlingspedagog och behandlingssamordnare. Detta gäller från 1 februari 2021 och de olika befattningarna ska ha olika kompetenskrav och olika arbetsuppgifter.⁸⁴ Behandlingsassistenternas arbetsuppgifter har tidigare varit varierande och innefattat allt från att vara en ”närvarande vuxen i vardagen” till att bedriva och ansvara för kvalificerad behandling.⁸⁵ SiS har ställt som krav att alla som arbetar som behandlingsassistenter på SiS ungdomshem måste minst ha examen från 2-årig eftergymnasial utbildning vid folkhögskola eller yrkeshögskola, med inriktning mot socialt eller pedagogiskt behandlingsarbete. Det har också gått bra att ha en examen från högskola med motsvarande inriktning, t.ex. socionomexamen.⁸⁶

Trots att SiS har ställt dessa krav på utbildning, är det långt ifrån alla behandlingsassistenter som lever upp till dem. T.ex. så pausades kravet helt mellan oktober 2016 och oktober 2018 på grund av svårigheterna att rekrytera. Under den tiden var kravet endast grundläggande högskolebehörighet, alltså en gymnasieutbildning, och ett års praktisk yrkeserfarenhet från vård- och behandlingsverksamhet.⁸⁷ SiS skriver i deras årsredovisning från 2019 att de har stora utmaningar att rekrytera behandlingsassistenter och att det framför allt beror på att många inte uppfyller utbildningskravet på två års eftergymnasial utbildning.⁸⁸ I årsredovisningen för 2020 konstateras att rekryteringen fortfarande är en utmaning, men att rekryteringsunderlaget har förbättrats och färre avsteg från kompetenskravet har gjorts.⁸⁹

I en studie från 2014, *Working with complex problem behaviors in juvenile institutional care: Staff's competence, organizational conditions and public value*, av Lia Ahonen och Jürgen Degner, framkommer att 85 % av

---

⁸⁴ SiS, *Om SiS och SiS, SiS årsredovisning 2020*, s. 44.

⁸⁵ SiS, *SiS årsredovisning 2019*, s. 28.

⁸⁶ SiS, *Din utbildning*.

⁸⁷ SiS, *SiS årsredovisning 2016*, s. 36.

⁸⁸ SiS, *SiS årsredovisning 2019*, s. 28.

⁸⁹ SiS, *SiS årsredovisning 2020*, s. 44.

behandlingsassistenterna på SiS ansåg att de inte hade adekvat utbildning för att bemöta ungdomarnas komplexa problematik och 70 % uppgav att de inte hade tillräcklig utbildning för att utföra det dagliga arbetet på de särskilda ungdomshemmen.⁹⁰ Om kompetenskravet inte är uppfyllt, rekryterar SiS ofta personer på visstidsbasis istället.⁹¹ En stor andel av personalen, närmare 40 %, är endast visstids- eller timanställda.⁹² SiS menar själva att anställningsformerna riskerar att bidra till sämre kvalitet i behandlingsarbetet.⁹³ Peter Andersson belyser i sin doktorsavhandling att relationen mellan personal och ungdom på SiS ungdomshem kan ha en våldspreventiv effekt och vara gynnsam för ungdomens utveckling och är därför mycket viktig.⁹⁴ SiS förhoppning med differentieringen av befattningen behandlingsassistent är att komma till bukt med rekryteringsproblemet, skapa tydlighet kring arbetsuppgifter samt att skapa stabila arbetsgrupper.⁹⁵

SiS tillhandahåller interna utbildningar för behandlingsassistenterna. De får ett utbildningspaket innehållande bl.a. SiS basutbildning, No Power No Lose som är SiS eget program för effektiv konflikthantering, suicidprevention och motiverande samtal. Vidare kan behandlingsassistenterna utbilda sig inom flera olika områden, så som beroendelära och bemötande av självskadebeteende.⁹⁶ Ahonen och Degners studie visar emellertid att den utbildning som behandlingspedagogerna får internt av SiS är utbildning på mer avancerad nivå varför det kan vara svårt för personal utan grundläggande kunskaper att applicera kunskapen i yrkesvardagen.⁹⁷

---

⁹⁰ Ahonen och Degner (2014) s. 245 ff. och Andersson, *Hot, våld och emotionellt arbete på de särskilda ungdomshemmen – personalens berättelser*, s. 20 f.

⁹¹ SiS, *SiS årsredovisning 2020*, s. 43.

⁹² SiS, *SiS årsredovisning 2020*, s. 9.

⁹³ SiS, *SiS årsredovisning 2020*, s. 43.

⁹⁴ Andersson, *Hot, våld och emotionellt arbete på de särskilda ungdomshemmen – personalens berättelser*, s. 35.

⁹⁵ SiS, *SiS årsredovisning 2020*, s. 44.

⁹⁶ SiS, *Så kan du växa i jobbet*.

⁹⁷ Ahonen och Degner (2014) s. 247 och Andersson, *Hot, våld och emotionellt arbete på de särskilda ungdomshemmen – personalens berättelser*, s. 21.

2.2.5 Särskilda befogenheter på SiS ungdomshem

På SiS ungdomshem har personalen särskilda, tämligen ingripande, befogenheter som regleras i 15–17 c §§ och 19–20 §§ LVU. Det finns bl.a. kroppsvisitation och yttlig kroppsbesiktning, rumsvisitation, övervakning av brev och andra försändelser samt avskiljningar. De särskilda befogenheterna får enligt 20 a § LVU endast vidtas om de står i rimlig proportion till syftet med ingripandet och om mindre ingripande åtgärder inte är tillräckliga. Dessa befogenheter har i förarbetena motiverats med att de är nödvändiga för att genomföra vården och säkerställa att ungdomarna som vistas på hemmet inte kommer till skada. De särskilda befogenheterna som innebär en begränsning i rörelsefriheten har även motiverats med att de finns till för att skydda personal.⁹⁸

Ungdomarna som vårdas på särskilda ungdomshem har ofta problematik som t.ex. drogmissbruk, impulsivt temperament, psykiska och psykosomatiska besvär samt utåtagerande- och kriminellt beteende. De har enligt SOU 2015:71 många gånger en relativt hög benägenhet att reagera med våld och aggression. Vidare framgår det i samma utredning att det är välkänt att ungdomar med varierande typer av utåtagerande problematik som vistas tillsammans kan ha en ”smitteeffekt”. Detta gäller framför allt om man sätter ihop ungdomar med låg risk för antisocialt beteende med ungdomar med hög risk för antisocialt beteende. Det sagda innebär att det finns en risk för att konfliktsituationer av olika svårighetsgrad, med eller utan våldsinslag, mellan ungdomar och ungdomar eller ungdomar och personal, utgör ett återkommande inslag på SiS ungdomshem. Det inträffar varje år allvarliga incidenter som orsakar personsador på såväl ungdomar som personal.⁹⁹ Antalet inrapporterade incidenter med hot och våld mot personal har ökat med åren. År 2020 inrapporterades 2 498 fall av hot och våld mot personal i SiS

---

⁹⁸ Prop. 1979/80:1 s. 598.

⁹⁹ SOU 2015:71 s. 827 och Prop. 1979/80:1 s. 598.

händelserapporteringsystem ISAP, jämfört med 2019 och 2018 då 1 958 respektive 1 829 fall rapporterades in. Om ökningen beror på ökad rapporteringsbenägenhet eller ökat antal fall är emellertid oklart.¹⁰⁰ För att skydda ungdomar och personal finns således särskilda befogenheter som personalen kan använda om det är nödvändigt.¹⁰¹

2.3 Avskiljning

Efter ovan framställning av vad som stadgas om tvångsvård i stort och om SiS verksamhet följer här en redogörelse för institutet avskiljning och frågor som aktualiseras i samband med det. Det rör sig om regleringen, statistik, barnens upplevelser av SiS och avskiljningar, vad som gäller för fysisk fasthållning samt kritik som lyfts mot befogenheten.

2.3.1 Regleringen

En av de mer ingripande särskilda befogenheterna som finns på SiS ungdomshem är avskiljning som regleras i 15 c § LVU.¹⁰² Avskiljning kan bli aktuellt när den som är placerad på SiS ungdomshem med stöd av 3 § LVU uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen. Det kan t.ex. vara om den unge tar sönder inredning på hemmet eller angriper andra placerade ungdomar eller personal, med eller utan tillhyggen.¹⁰³

Enligt förarbetena till bestämmelsen avses med avskiljning varje situation där den intagne genom SiS åtgärder hindras från att träffa de andra intagna.¹⁰⁴ Det sker i regel genom att den unge låses in i ett särskilt avskiljningsrum.¹⁰⁵ Det får inte råda tveksamheter om en avskiljning kommit till stånd eller inte. JO

---

¹⁰⁰ SiS, *SiS årsredovisning 2020*, s. 52.

¹⁰¹ Prop. 1979/80:1 s. 598.

¹⁰² 15 c § LVU.

¹⁰³ 15 § LVU; 15 c § LVU och Mattsson (2018) s. 52.

¹⁰⁴ Prop 2002/03:53 s. 106.

¹⁰⁵ Clevesköld, lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 15 c §, Karnov (JUNO), besökt 2021-03-02.

har uttalat i JO 2008/09 s. 305 att en avskiljning har kommit till stånd när den unge låses in eller den intagne på annat sätt hindras att lämna rummet. Dörren till rummet måste således inte vara låst för att det ska utgöra ett avskiljande. JO konstaterar vidare att ett beslut om avskiljning alltid bör fattas om det skulle vara tveksamt om en vidtagen åtgärd utgör ett avskiljande enligt 15 c § LVU eller inte. Inte minst på grund av att ett beslut om avskiljning kan överklagas enligt 42 § 1 st. 2 p. LVU.¹⁰⁶

I förarbeten till LVU uttalas att det är allmänt känt att isolering kan få skadliga verkningar på såväl unga som vuxna. Med anledning av detta bör isolering inom institutionsvården i princip inte förekomma. Vidare framgår det att det är en annan sak att det ibland är nödvändigt, i vissa extrema situationer, att hålla en person avskild under en mycket kort tid.¹⁰⁷ I en senare proposition uttrycker regeringen att de ansluter sig till uppfattningen i den tidigare propositionen att avskiljning inte är att betrakta som isolering.¹⁰⁸ Någon närmare förklaring bakom resonemangen finns emellertid inte i någon av propositionerna.

Vid varje beslut om avskiljning ska som tidigare nämnt en proportionalitetsbedömning göras enligt 20 a § LVU. Om mindre ingripande åtgärder är tillräckliga ska de användas istället. Under tiden som den unge hålls avskild måste personalen ha kontinuerlig uppsikt över den unge och ha kontakt med denne genom ett galler eller en lucka. Den unge ska alltid kunna tillkalla personal, varför det alltid måste finnas personal i närheten. Fram till år 2018 var maxtiden för hur länge någon fick hållas avskild 24 timmar i följd, eller kortare tid om det inte längre var oundgängligen nödvändigt. På grund av omfattande kritik mot denna långa maxtid genomfördes en lagändring som sänkte maxtiden för hur länge någon får hållas avskild till fyra timmar i följd. Grunden för beslutet om avskiljning ska prövas fortlöpande och avskiljningen ska upphöra så snart det inte längre är oundgängligen nödvändigt.

---

¹⁰⁶ JO 2008/09:305 s. 312 ff.

¹⁰⁷ Prop. 2002/03:53 s. 99.

¹⁰⁸ Prop. 2017/18:169 s. 68.

Prövningarna ska dokumenteras i journalen minst en gång i timmen. När den unge har släppts ut från avskiljningen ska denne, enligt 20 c § LVU, erbjudas samtal om det inträffade för att berätta hur åtgärden upplevdes och få veta anledningen till beslutet om avskiljning. Vid varje åtgärd som beslutas i enlighet med 15 c § LVU ska en läkare eller sjuksköterska yttra sig. Om läkaren eller sjuksköterskan begär det, ska åtgärden genast avbrytas. Det krävs däremot inte ett yttrande från en sjuksköterska för att ett beslut om avskiljning ska kunna verkställas och det finns inget formellt krav på att läkaren eller sjuksköterskan ska träffa den unge innan han eller hon yttrar sig. Innan 2018 avsåg denna skyddsåtgärd endast de situationer då personer under 15 år hölls avskilda. Numera avser den varje beslut enligt 15 c § LVU.¹⁰⁹

Eftersom beslut om avskiljning är en ingripande åtgärd är det av stor betydelse för den unge att kunna få beslutet överprövat.¹¹⁰ Ett beslut av SiS om avskiljning enligt 15 c § LVU kan överklagas till allmän förvaltningsdomstol enligt 42 § LVU. Förfarandet är enligt 9 § förvaltningsprocesslagen (FPL) som huvudregel skriftligt. För barn under 15 år ska enligt 39 § LVU ett offentligt biträde förordnas. Förvaltningsdomstolens dom kan överklagas till kammarrätten. Ett överklagande till kammarrätten kräver emellertid prövningstillstånd.¹¹¹

Enligt SiS interna riktlinjer ska ett skriftligt beslut med en överklagandehänvisning delges den unge i samband med avskiljandet. Överklagandehänvisningen innefattar information om hur den unge ska gå tillväga för att överklaga beslutet. Ungdomen ska då signera att han eller hon mottagit det skriftliga beslutet, och vägrar personen göra det ska SiS tydligt anteckna det i sitt system.¹¹²

---

¹⁰⁹ Mattsson (2018) s. 52 f.

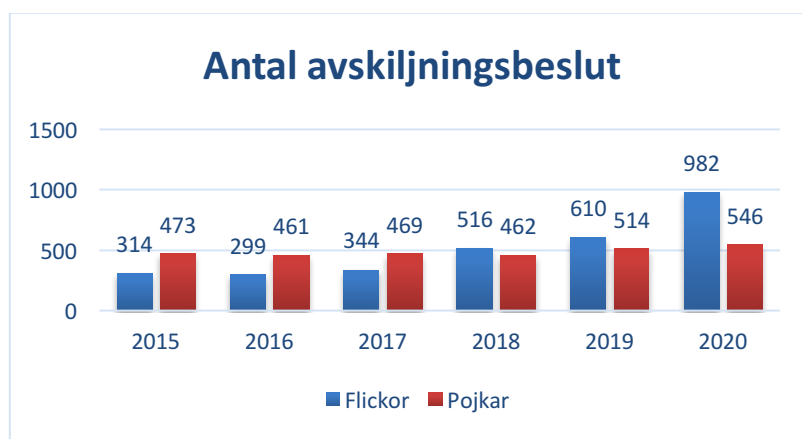
¹¹⁰ Mattsson (2018) s. 55.

¹¹¹ 42 § 3 st. LVU.

¹¹² SiS, *riktlinjer/juridik – LVU*, s. 6:96.

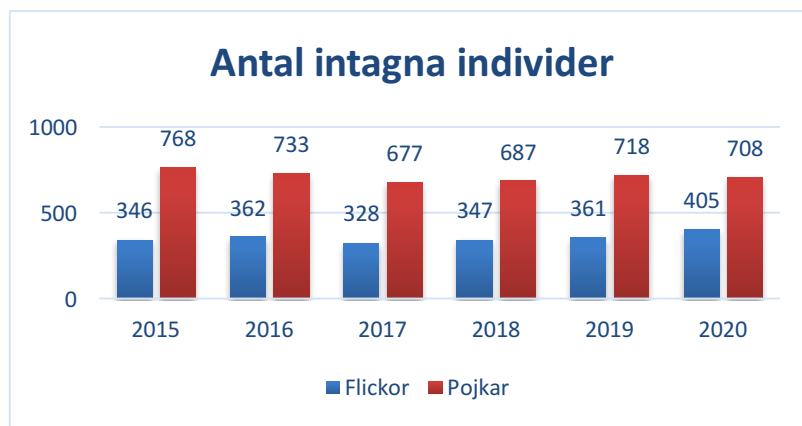
2.3.2 Statistik

Antalet avskiljningsbeslut avseende flickor har ökat kraftigt de senaste åren. Mellan år 2015 och 2020 har antalet avskiljningsbeslut ökat med 213 % avseende flickorna och 15 % avseende pojkarna.¹¹³ SiS skriver i sin årsredovisning för 2020 att det är en liten grupp ungdomar som återkommer i många av avskiljningsbesluten.¹¹⁴ Nedan tabell visar utvecklingen från 2015 och fram till och med 2020.

Källa: SiS årsredovisningar år 2019 och 2020.

För att sätta det i relation till hur många flickor och pojkar som tagits in visar nedan tabell antal intagna individer per år mellan åren 2015 och 2020.

Källa: SiS i korthet år 2015–2020.

¹¹³ SiS, *SiS årsredovisning 2019*, s. 40 och SiS, *SiS årsredovisning 2020*, s. 60.

¹¹⁴ SiS, *SiS årsredovisning 2020*, s. 24.

Det är alltså en betydande större andel pojkar intagna, men en betydande större andel flickor som avskiljs.

2.3.3 Barnens upplevelser

I en undersökning av BO från 2018 där 35 barn i den sociala barnvården har fått medverka i samtal framkommer berättelser om hur avskiljningar missbrukas. En pojke som varit föremål för avskiljningar flera gånger berättar att han upplevt att personalen använde avskiljningar för bestraffning. Han berättar också att hans uppfattning är att avskiljningar inte har en lugnande effekt utan snarare tvärt om. Pojken berättar att efter man blivit avskild blir man bara mer arg och fortsätter slåss för ett ”ge tillbaka”. Andra barn berättar också att personalen använder avskiljningar som hot. En pojke berättar att han en gång bråkade med sin lärare och då sa personalen ”vill du åka in i isoleringen?”. Då svarade pojken nej och lugnade ner sig. BO menar att även om det överhängande hotet fungerade och barnet lugnade ner sig, kan det skada barnens förtroende för personalen. BO uppger vidare att avskiljning inte får ske som bestraffning eller i ett beteendeförändrande syfte.¹¹⁵

Vad gäller barnens upplevelse av trygghet på SiS ungdomshem är den märkbart dålig, särskilt bland flickorna. I en rapport från IVO om iakttagelser inom vården och omsorgen 2020 framkommer det att hela 34 % av de placerade flickorna uppgav att de sällan eller aldrig känner sig skyddade från kränkningar, övergrepp, hot och våld. Motsvarande resultat för pojkarna var 9 %. Flickorna har även sämre tillit till personalen än vad pojkarna har då 46 % av flickorna uppgav att de sällan eller aldrig litar på personalen, jämfört med pojkarna där motsvarande siffra var 24 %. Vidare uppgav 50 % av flickorna att de sällan eller aldrig tycker att personalen är bra på att lösa bråkiga situationer. Motsvarande siffra för pojkarna låg på 20 %. Det framkommer också att 13 % av barnen på SiS ungdomshem sällan eller aldrig känner sig trygga med personalen på boendet och att 20 % upplever sällan

---

¹¹⁵ Barnombudsmannen, *Vem bryr sig – När samhället blir förälder*, s. 76.

eller aldrig att de blir behandlade på ett bra sätt av personalen. IVO skriver att siffrorna är mycket oroande och markerar att barnkonventionen ställer krav på att staten säkerställer att inget barn ska utsättas för tortyr, omänsklig behandling eller frihetsberövas olagligt eller godtyckligt.¹¹⁶

Med anledning av de brister inom SiS ungdomshem som uppmärksammats har regeringen uppdragit IVO att förstärka tillsynen av SiS ungdomshem som vårdar flickor med stöd av LVU. Syftet är att stärka tryggheten på SiS ungdomshem. IVO ska analysera och följa upp redan vidtagna åtgärder samt utfallet av tidigare inkomna anmälningar gällande missförhållanden på hemmet. Analysen ska ha ett särskilt fokus på flickornas delaktighet, säkerhet, trygghet och stöd samt personalens kompetens. Analysen ska också särskilt belysa användandet av de särskilda befogenheterna. Den förstärkta tillsynen ska ske mellan 1 maj 2021 och 1 maj 2022.¹¹⁷

2.3.4 Fysisk fasthållning

Fysisk fasthållning definieras i förarbeten till LVU, i prop. 2017/18:169, som fasthållning med kroppslig kraft, t.ex. att personal håller fast den unges armar eller ben. Fysisk fasthållning är inte reglerat som en särskild befogenhet i LVU men används i praktiken i samband med bl.a. avskiljningar. I nämnda proposition diskuterades om fasthållning skulle regleras som en särskild befogenhet i LVU eftersom det är en åtgärd som betraktas som lika ingripande som avskiljning. Ett skäl till utredningen var att en reglering av fasthållning skulle styrka barn och ungas rättssäkerhet eftersom det då skulle vara enklare att granska genomförandet av åtgärden. Utredningen förde emellertid fram att en sådan reglering skulle leda till oklarheter i vad som gäller på HVB, där reglerna om de särskilda befogenheterna inte kan tillämpas men där fysisk fasthållning också kan komma att användas i våldsamma situationer.

---

¹¹⁶ Inspektionen för vård och omsorg, *Vad har IVO sett 2020?*, s. 32 ff.

¹¹⁷ Regeringen, *Förstärkt tillsyn av SiS särskilda ungdomshem där unga flickor vårdas*.

Regeringen delade utredningens bedömning och landade därmed i att fysisk fasthållning inte ska regleras i LVU.¹¹⁸

I årsredovisningen från 2019 skriver SiS att en anledning till att antalet beslut om avskiljningar har ökat så markant sedan 2018 kan vara att det då skedde en ändring i deras interna juridiska riktlinjer. Ändringen innebär att ”beslut om avskiljning ska fattas vid en fasthållning mot golv eller vägg, vilket gäller även om den unge snabbt lugnar ner sig och därför inte behöver föras till avskiljningsrummet”.¹¹⁹ Bakgrunden till denna revidering nämns kort i SiS årsredovisning 2017 där det framkommer att frågan om en fasthållning ska dokumenteras som en avskiljning har tolkats olika vid institutionerna.¹²⁰ Gränsdragningen mellan avskiljning och fasthållning och hur sådant ska dokumenteras förefaller därmed inte särskilt tydlig.

I ett JO-beslut, JO dnr 6774–2017, från 2017 gällande en felaktig fasthållning, som kommer redogöras för närmare senare, har SiS yttrat sig om gränsdragningen mellan avskiljning och fasthållning. SiS påtalade då att eftersom förarbetena föreskriver att avskiljning är när en intagen hålls avskild och hindras från att ha kontakt med övriga intaga bedömer SiS att en ungdom som hålls fast med fysisk fasthållning är att betrakta som avskild.¹²¹ För att få en tydligare bild av SiS riktlinjer kontaktade jag SiS via e-post och frågade hur deras riktlinjer ska tolkas. Jag fick svar av en verksjurist från SiS som förklarade att eftersom fasthållning mot golv och vägg inte får göras om inte förutsättningarna för ett avskiljande är uppfyllda och syftet med fasthållningen ska vara att föra den unge till ett avskiljningsrum, ska ett avskiljningsbeslut fattas vid varje fasthållande mot golv eller vägg, även om den unge lugnar ner sig och fasthållandet upphör innan den unge hinner föras till avskiljningsrum.¹²² I media förefaller det finnas en uppfattning om att en fysisk fasthållning utgör en avskiljning. I ett avsnitt i SVT:s Uppdrag

---

¹¹⁸ Prop. 2017/18:169 s. 55.

¹¹⁹ SiS, *SiS årsredovisning 2019*, s. 35.

¹²⁰ SiS, *SiS årsredovisning 2017*, s. 40.

¹²¹ JO dnr 6774–2017 s. 3.

¹²² Verksjurist, e-postkonversation med SiS, 2021-02-04.

Granskning om ett av SiS ungdomshem beskrivs avskiljning med följande fras ”En avskiljning kan vara att en ungdom blir fasthållen mot golvet, fasthållen mot en vägg, eller inlåst i isoleringscell, ett s.k. avskiljningsrum”.¹²³

Samtidigt framgår det i prop. 2017/18:169 att det rättsliga stödet för fysisk fasthållning återfinns i 24 kap. 2 § brottsbalken (BrB) som handlar om laga befogenhet att bruka våld i vissa situationer. I bestämmelsen stadgas att om den som är berövad sin frihet rymmer eller sätter sig till motvärn med våld eller hot om våld eller om han eller hon på annat sätt gör motstånd mot någon under vars uppsikt han eller hon står, när denne ska hålla honom eller henne till ordningen, får det våld brukas som med hänsyn till omständigheterna är försvarligt för att rymningen ska hindras eller ordningen upprätthållas.¹²⁴ I lagkommentaren till förevarande paragraf framkommer att bestämmelsen kan tillämpas på situationer där myndigheter gör intrång i den enskildes sfär, så som tvångsomhändertagande för vård. Då utgör laga befogenhet grunden för att sådana händelser inte utgör brott, utan istället är laglydiga.¹²⁵ Kammarrätten i Jönköping har i mål nr 1584–19 som kommer redogöras för närmare nedan uttalat att en fysisk fasthållning inte är att beteckna som en avskiljning, med hänvisning till prop. 2017/18:169.¹²⁶

Oavsett om en fasthållning utgör en avskiljning eller om det finns rättsligt stöd för att fatta ett avskiljningsbeslut vid en fasthållning återstår frågan vad som händer om ett sådant beslut överklagas och ska prövas av en domstol. Ovan nämnda kammarrättsavgörande från 2019 blir intressant för denna fråga. Avgörandet handlar om ett avskiljningsbeslut som fattades av personal på SiS på grund av att en ungdom agerat våldsamt. Det framgår av förvaltningsrättens dom att personal lade ner ungdomen mot golvet och höll fast honom. Avskiljningsrummet var upptaget och personalen bedömde då att

---

¹²³ SVT, *De som kallades monster*.

¹²⁴ Prop. 2017/18:169 s. 55.

¹²⁵ Zila, *Brottsbalken (1962:700) 24 kap. 2 §*, Lexino 2021-08-24 (JUNO).

¹²⁶ Kammarrätten Jönköping, mål 1584–19 s. 3.

det var bäst att enbart hålla fast honom. Avskiljningsbeslutet överklagades till förvaltningsrätten som ansåg att SiS haft fog för sitt beslut och avlog den unges överklagande. Förvaltningsrättens dom överklagades och målet togs upp av kammarrätten. Kammarrätten anförde, med hänvisning till prop. 2017/18:169 s. 55, att fysisk fasthållning inte är reglerad i LVU men tillämpas i praktiken i samband med att ungdomar försöker avvika, våldsamma situationer och i samband eller om en ungdom ska föras till avskiljningsrum. Kammarrätten resonerar som så att den unge varit utsatt för en fysisk fasthållning, vilket inte är att beteckna som avskiljning enligt nämnda förarbetsuttalanden. Det rättsliga stödet för en fysisk fasthållning finns i 24 kap. 2 § BrB och kan därför inte prövas av allmän förvaltningsdomstol. Med anledning av detta undanröjde kammarrätten förvaltningsrättens avgörande.¹²⁷

En annan fasthållningssituation på ett ungdomshem 2017 har varit föremål för kritik från JO Thomas Norling, se tidigare nämnda beslut JO dnr 6774–2017. I det fallet hade den unge, A.A., varit föremål för en fasthållning p.g.a. att han agerade våldsamt, utan att det fattats ett beslut om avskiljning. JO skriver att ett fysiskt fasthållande är ett ingrepp som strider mot skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp i 2 kap. 6 § RF, något som endast får ske med stöd i lag. JO skriver vidare att det är ofrånkomligt att personalen, vid t.ex. avskiljning, kan behöva ingripa mot den unge för att föra honom eller henne till ett avskiljningsrum. JO menar, med hänvisning till prop. 2017/18:169 s. 55 f., att det rättsliga stödet för att i en sådan situation använda våld kan sökas i 24 kap. 2 § BrB. I detta fallet hade den unge inte förts till något avskiljningsrum och det framgick inte heller att det fanns någon sådan avsikt. Istället hölls den unge fast tills han lugnat sig. Därför kunde agerandet inte legitimeras av 24 kap. 2 § BrB. JO konstaterar att en avskiljning aldrig får verkställas genom att den unge, istället för att föras till ett avskiljningsrum, utsätts för en fysisk fasthållning. Mot bakgrund av detta kommer JO fram till att personalens agerande vid fasthållningen stred mot 2 kap. 6 § RF, vilket

---

¹²⁷ Kammarrätten Jönköping, mål 1584–19.

SiS-hemmet förtjänade allvarlig kritik för. JO framhåller att det inträffade är helt oacceptabelt och förutsätter att SiS omgående vidtar åtgärder i form av utbildningsinsatser och diskussioner för att förtydliga gränsen mellan fysisk fasthållning och avskiljning.¹²⁸ JO skriver också att det inte bland personalen får utvecklas en uppfattning om att man har andra oskrivna befogenheter som i realiteten innebär att personalen vidtar tvångsåtgärder mot de intagna ungdomarna i strid med 2 kap. 6 § RF.¹²⁹

Vidare i beslutet lyfter JO det ovan nämnda kammarrättsavgörandet, mål nr 1584–19 från Kammarrätten i Jönköping. Med hänvisning till avgörandet skriver JO ”Till skillnad från vad som hade gällt om A.A. hade avskilts enligt 15 c § LVU, har det alltså inte funnits någon möjlighet för A.A. att genom ett överklagande få till en domstolsprövning av det ingripande som han utsattes för den 12 juni 2017. Möjligheten till insyn och granskning i efterhand är därmed begränsad, vilket än mer vittnar om den utsatthet som barn och unga i den här situationen befinner sig i”. JO framhäver alltså att det faktum att förvaltningsdomstolarna inte har möjlighet att pröva ett sådant ingripande som den unge utsattes för, dvs. fysisk fasthållning, innebär en begränsning i insyn och granskning vilket förstärker barns utsatthet. Samtidigt instämmer han med kammarrättens, och förarbetenas, bedömning att ett fasthållande i samband med en avskiljning får stöd av 24 kap. 2 § BrB.

Vad gäller de tre olika aktörernas uppfattning i frågan om fasthållning och avskiljning kan det sammanfattningsvis sägas att SiS förefaller vara av uppfattningen att en fasthållning är att betrakta som ett avskiljande eftersom den unge hindras från att ha kontakt med övriga intagna. Detta var åtminstone deras ståndpunkt vid tillfället för JO:s utredning 2017. Vidare menar SiS, enligt deras uppdaterade interna juridiska riktlinjer, att eftersom ett fasthållande endast får ske i samband med att den unge ska föras till ett avskiljningsrum så ska ett avskiljningsbeslut fattas vid ett fasthållande, även om den unge lugnar ner sig och fasthållningen avslutas innan den unge hunnit

---

¹²⁸ JO dnr 6774–2017 s. 9 ff.

¹²⁹ JO dnr 6774–2017 s. 1.

tas till ett avskiljningsrum. Både Kammarrätten i Jönköping och JO förefaller vara överens om att lagstödet för en fysisk fasthållning i samband med en avskiljning, med hänvisning till prop. 2017/18:169 s. 55 f., finns i 24 kap. 2 § BrB. Kammarrätten menar att detta innebär att en situation där den unge blivit utsatt för en fysisk fasthållning och där SiS fattat ett avskiljningsbeslut inte kan prövas av förvaltningsrätten. En sådan tolkning menar JO emellertid begränsar möjligheten till insyn och granskning och förstärker barns utsatthet. Med det sagt verkar det inte råda full enighet vad som gäller vid fasthållningar i samband med avskiljningar, dvs. om det ska fattas ett beslut om avskiljning även om den unge inte förs till avskiljningsrum, och om ett sådant beslut fattas, huruvida förvaltningsrätten kan och bör kunna pröva fasthållandet.

2.3.5 Kritik mot avskiljningar och lagstiftarens vilja

Möjligheten att använda avskiljning enligt svensk rätt har varit föremål för kritik såväl nationellt som internationellt. FN:s barnrättskommitté har i sina två senaste granskningar av hur Sverige förverkligar rättigheterna i barnkonventionen kommit med synpunkter på Sveriges användning av avskiljning av barn och ungdomar.¹³⁰ I sin granskning från 2009 uttrycker kommittén oro över möjligheten att använda avskiljning enligt 15 c § LVU och att de fått rapporter om att åtgärden används som bestraffning. Kommittén skriver i sina rekommendationer till Sverige att tillämpningen av avskiljning bör begränsas till mycket exceptionella fall, att maxtiden för hur länge avskiljningen får pågå bör begränsas samt att Sverige bör sträva efter att så småningom ta bort bestämmelsen om avskiljning helt.¹³¹ År 2015 togs kritiken upp igen av FN:s barnrättskommitté, denna gång än mer bestämt. Här

---

¹³⁰ Mattsson (2018) s. 54.

¹³¹ FN:s barnrättskommitté, *CRC/C/SWE/CO/4*, s. 16 f. och Mattsson (2018) s. 54.

uppmanas Sverige att ändra lagstiftningen så att avskiljning av barn i alla typer av institutioner blir förbjuden.¹³²

BO har i flera rapporter¹³³ kritiserat möjligheten till användning av avskiljning. BO hävdar i en rapport att det under 2009 framkommit flera rapporter som påvisar att avskiljning används felaktigt. Det handlar om att avskiljning använts som bestraffning och att de unga fått vara kvar i avskiljningen i flera timmar trots att de lugnat ner sig. Barnombudsmannen menar att avskiljningar strider mot barnkonventionen, svensk lagstiftning och mot riktlinjer.¹³⁴ Mattsson uppmärksammar en utredning från BO där cirka 450 avskiljningar på SiS ungdomshem 2008 granskats. I granskningen framkom exempel på unga i kris eller med ångest som avskildes istället för att få hjälp och stöd. Intervjuer med ungdomar som var placerade på institution visade att många ungdomar uttryckte maktlöshet inför beslut om avskiljning. Ungdomarna beskrev även att de upplevde det svårt att vara beroende av och utelämnad till personalens bedömning.¹³⁵

I JO:s övergripande redovisning av iakttagelser under året 2019/20 skriver JO Thomas Norling att resultaten av de inspektioner som genomförts under året på SiS ungdomshem samt de klagomål som kommit in till JO visar att det fortfarande finns allvarliga kunskapsbrister hos personalen när det kommer till de särskilda befogenheterna. Han uttrycker oro för detta och menar att det innebär en risk för att personalen agerar utanför sina befogenheter och i strid med skyddet mot kroppsliga ingrepp som stadgas i RF.¹³⁶

I prop. 2017/18:169 diskuterades frågan om ett förbud mot avskiljningar. De remissinstanser som var för ett sådant förbud menar att användning av avskiljning strider mot barnkonventionen och FN:s konvention mot tortyr och

---

¹³² FN:s barnrättskommitté, *CRC/C/SWE/CO/5 - Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden*, s. 6 och Mattsson (2018) s. 54.

¹³³ Se t.ex. Barnombudsmannen, *I'm sorry – röster från särskilda ungdomshem* samt Barnombudsmannen, *Bakom fasaden – barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar*.

¹³⁴ Barnombudsmannen, *I'm sorry – röster från särskilda ungdomshem*, s. 15 f.

¹³⁵ Mattsson (2018) s. 54.

¹³⁶ JO, *Övergripande redovisning av iakttagelser under året 2019/20*.

annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Vidare framför BO och Linköpings universitet att användningen av avskiljning inte kommer att upphöra så länge befogenheten finns att tillgå. Rädda Barnen ansluter sig till ett liknande resonemang och menar att ett förbud mot avskiljning är nödvändigt för att tillgodose behovet av nya behandlingsmetoder och arbetssätt i praktiken. I utredningen anförs att de har övervägt möjligheten att införa ett förbud mot avskiljningar, men kommit fram till att en sådan förändring skulle riskera att innebära negativa konsekvenser för barn och unga. De menar att om möjligheten att använda avskiljning försvinner, finns det en risk att användning av fysisk fasthållning ökar. De skriver att vissa unga, t.ex. ungdomar som upplevt sexuella övergrepp eller misshandel, kan uppleva fysisk fasthållning som mer påfrestande än ett avskiljande. Avslutningsvis framhåller utredningen att ett fysiskt fasthållande innebär en skaderisk för den unge, t.ex. så finns det risk att andning hämmas vid nedläggning på mage. Vissa remissinstanser så som SiS, IVO och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) stöder utredningens bedömning. IVO skriver att avskaffande av avskiljning skulle innebära en risk för att det skapas oskrivna åtgärder eller att särskilda befogenheter som inte står i proportion till behovet används istället.¹³⁷

Regeringen delar utredningens bedömning och menar att en utmönstring av bestämmelsen om avskiljning skulle innebära en ökad risk för fysisk fasthållning och framhåller att det är ett sämre alternativ än avskiljning. Regeringen skriver att de är tveksamma till att det är nödvändigt att ta bort avskiljning för att kunna implementera nya arbetsmetoder för att hantera situationer som föranleder avskiljning. Vidare skrivs också att regeringen instämmer med IVO:s bedömning att avskaffandet av avskiljning skulle innebära en risk att andra, sämre, åtgärder används istället. Regeringen menar att istället för att avskaffa möjligheten till avskiljningar bör arbetet ske preventivt. Aktuell forskning, enligt utredningen, visar att det främst är utbildning av personal när det gäller attityder och strategier som är de

---

¹³⁷ Prop. 2017/18:169 s. 66.

viktigaste åtgärderna för att minska användningen av avskiljande, eftersom det utvecklar personalens förmåga att preventivt minska risk för eskalering av våld. Avskiljning får enligt proportionalitetsprincipen användas enbart om andra mindre ingripande åtgärder inte är tillräckliga. Därför menar regeringen att det är viktigt att SiS arbetar målmedvetet och systematiskt för att på sikt avskaffa åtgärden avskiljning helt. Detta ska ske genom att SiS ska utveckla och utbilda i arbetssätt och strategier som kan användas istället för avskiljningar. Regeringen avser att ge SiS i uppdrag att rapportera under en treårsperiod om utvecklingen på ämnet och vilka åtgärder som vidtagits för att på sikt avveckla användandet av avskiljning.¹³⁸

I samma proposition bemöter också regeringen den kritik som framförts av FN:s barnrättskommitté. Regeringen börjar med att konstatera att rekommendationer och allmänna kommentarer från FN:s konventionskommittéer inte är bindande. Regeringens uppfattning är dock att det kan utgöra en viktig vägledning i arbetet med mänskliga rättigheter. Regeringen skriver att barnrättskommittén inte ger någon närmare förklaring till varför bestämmelsen om avskiljning strider mot barnkonventionen. Vidare framhävs i propositionen att avskiljning endast får användas om barnet eller den unge uppträder våldsamt eller är så påverkat av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen. Det finns alltså inget utrymme att använda avskiljning i bestraffningssyfte eller annat syfte. Regeringen hänvisar också till proportionalitetsprincipen som stadgas i 20 a § LVU och menar att avskiljning endast får användas om det står i rimlig proportion till syftet och andra lindrigare åtgärder inte är tillräckliga.¹³⁹

---

¹³⁸ Prop. 2017/18:169 s. 66 f.

¹³⁹ Prop. 2017/18:169 s. 67 f.

3 Rättsfallsstudie

I detta kapitel kommer en rättsfallsstudie presenteras. Studiens syfte är dels att ge uppsatsen en praktisk prägel genom att granska hur domstolen tillämpar regleringen, dels att granska ungdomarnas överklagandemöjligheter och därmed också rättssäkerheten på området.

3.1 Metod för studien

Studien bygger på förvaltningsrättsdomar där ett överklagat avskiljningsbeslut har prövats. I uppsatsens första kapitel beskrivs mer övergripande om metoden för rättsfallsstudien. Här framställs mer detaljerat hur själva framtagningen av underlaget gått till. För framtagandet av domar använde jag Bisnode Infotorg Juridik som databas att söka i. Jag använde sökningen ”lvu 15 c överklagande” som fria sökord och lade in att sökträffarna skulle innehålla ett eller flera av orden ”avskildhet avskiljning avskiljande”. Vidare avgränsade jag sökningen till förvaltningsrättsavgöranden. Genom denna sökning fick jag fram fler domar än enbart de som var relevanta för rättsfallsstudien. Med anledning av detta fick jag rensa bort de som inte var relevanta och valde sedan ut de domar som avsåg överklagande av ett avskiljningsbeslut enligt 15 c § LVU. Det är viktigt att ha i åtanke att domarna är mycket kortfattade vilket gör det svårt att få hela bilden av avskiljandet.

I domarna har jag undersökt och antecknat följande omständigheter: ålder, kön, grund för avskiljande, skäl för överklagandet, längden på avskiljandet, om det hållits muntlig förhandling och utfallet i domen.

3.2 Resultat

Resultatet av rättsfallsstudien kommer att redovisas i tabeller och delas upp i olika teman som kunnat identifieras genom studien. En sammanställning av det totala resultatet finns i en särskild bilaga. I nedan redovisning av

rättsfallsstudiens resultat hänvisas till specifika domar med nummer som återfinns i sammanställningen i bilagan där fullständiga målnummer finns.

3.2.1 Svårt för de unga att vinna framgång

Utfall i domen

Utfall	Andel	Antal
Bifall	8 %	4
Avslag	92 %	45
Totalt	100%	49

Resultatet av antal bifall jämfört med antal avslag visar att det är relativt få mål där domstolen bifaller överklagandet. Av 49 domar var det endast fyra överklaganden som domstolen biföll, dvs. endast 8 %. I två av de överklagandena som domstolen biföll medgav SiS bifall och var överens med den unge om att avskiljningen skett i strid mot 15 c § LVU, se mål 7 och 30. I de två andra målen där domstolen biföll överklagandet, mål 33 och 40, skriver SiS själva att ungdomen i och för sig hade lugnat sig innan avskiljandet avslutades, men att ungdomen hölls kvar i avskildhet av andra anledningar, vilka inte var grund för avskiljande. Av de få överklaganden som har lett till bifall, beror således samtliga på att SiS själva har gett uppgifter som föranleder en sådan bedömning av domstolen.

3.2.2 De ungas bevismässiga underläge

Muntlig förhandling

Muntlig förhandling har hållits	Andel	Antal
Ja	6 %	3
Nej	94 %	46
Totalt	100 %	49

Processen i förvaltningsrätt är som tidigare nämnt som huvudregel ett skriftligt förfarande. Det gör att det sällan förekommer muntlig bevisning, så som vittnen och partsförhör i dessa mål. Det framkom sällan i domen vilken typ av utredning som domstolen tar del av vid bedömningen av vad som hänt,

men de hänvisar ibland till journalanteckningar och SiS beslut. I mål 40, som var ett av de få som ledde till bifall, skriver förvaltningsrätten i Linköping att ”Eftersom det rör sig om en tvångsåtgärd som utövas mot en intagen är det enligt förvaltningsrättens mening SiS som har att visa att åtgärden är nödvändig och proportionerlig”. Ett sådant resonemang får stöd av Christian Diesen som hävdar att hela bevisbördan alltid ligger på myndigheten i mål om tvångsomhändertaganden. Diesen skriver visserligen inte särskilt om mål beträffande de särskilda befogenheterna, men han skriver att det följer av ärendenas tvångskaraktär, varför samma resonemang rimligtvis bör gälla även specifikt för de särskilda befogenheterna.¹⁴⁰ Bevisbördan synes således ligga på SiS när det kommer till att visa det händelseförlopp som föranledde att avskiljandet var nödvändigt och proportionerligt. Samtidigt skriver förvaltningsrätten i många av de domar där det är ord mot ord att ”förvaltningsrätten anser dock inte att det har framkommit något skäl att ifrågasätta personalens uppgifter om händelseförloppet”.

3.2.3 De ungas okunskap om var de kan hävda sin rätt

Grund för avskiljandet

Grund	Andel	Antal
Våldsam	43 %	21
Hotfull och våldsam	47 %	23
Hotfull	4 %	2
Hotfull och aggressiv	2 %	1
Försök att avvika, hotfull och våldsam	2 %	1
Omedvetet avskiljande	2 %	1
Totalt	100 %	49

---

¹⁴⁰ Diesen och Lagerqvist Veloz Roca (2013) s. 76.

Skäl för överklagandet

Skäl	Andel	Antal
Obefogat	53 %	26
Övervåld	6 %	3
Obefogat och övervåld	12 %	6
Obefogat och självförsvar	2 %	1
Övervåld och självförsvar	2 %	1
Felbehandling, onödigt länge	2 %	1
Obefogat och onödigt länge	2 %	1
Onödigt länge	2 %	1
Vill att vård ska upphöra	2 %	1
Framgår ej	17 %	8
Totalt	100 %	49

I totalt tio mål, dvs. 20 %, påtalar den unge att det förekommit övervåld från personalens sida. I de mål där den unge hävdar övervåld som en grund till överklagandet skriver förvaltningsrätten, se t.ex. i mål 4, ”X har framfört synpunkter på hur personalen hanterade henne i samband med att hon skulle föras till avskiljningsrummet. Då förvaltningsrätten inte utövar tillsyn över SiS, utan endast överprövar den fråga som omfattas av det överklagade beslutet, föranleder dessa synpunkter ingen åtgärd från förvaltningsrättens sida”. Relativt många av de unga tror således att övervåld i samband med avskiljningen kan prövas av förvaltningsrätten, när förvaltningsrätten i själva verket bara kan pröva sådant som framgår av 15 c § LVU. Frågor om övervåld bör ungdomen istället ta vidare till antingen polis eller IVO. Eftersom överklagandet i 10 av 49 mål, dvs. cirka en femtedel av målen, helt eller delvis grundar sig på frågan om övervåld, förefaller tämligen många ungdomar vara av uppfattningen att frågor om övervåld i samband med avskiljningar kan prövas av förvaltningsrätten.

3.2.4 Ålder och kön

Kön på de som det överklagade avskiljandebeslutet gäller

Kön	Andel	Antal
Kvinnor	20 %	10
Män	80 %	39
Totalt	100 %	49

Som påvisas här är det överlägset fler pojkar än flickor som överklagat avskiljningsbeslut, nämligen 39 pojkar mot 10 flickor. Rättsfallsstudien visade också att från år 2014 till och med år 2018 var det inga flickor som överklagade. Från 2019 till och med 2020 var däremot 44 % av överklagandena från tjejer, dvs. nästan hälften.

Ålder på de som det överklagade avskiljandebeslutet gäller

Ålder	Andel	Antal
20 år	2 %	1
19 år	4 %	2
18 år	4 %	2
17 år	25 %	12
16 år	31 %	15
15 år	16 %	8
14 år	10 %	5
13 år	2 %	1
Framgår ej	6 %	3
Totalt	100 %	49

Avseende ålder på de som överklagat visade resultatet av rättsfallsstudien att av de som överklagat var flest 16 eller 17 år gamla. Detta var tämligen väntat eftersom genomsnittlig ålder på de intagna på SiS ungdomshem mellan 2013 och 2020 har legat mellan 16,1 – 16,7 år.¹⁴¹ Någon statistik på genomsnittlig ålder på de som avskiljs har emellertid inte gått att hitta.

---

¹⁴¹ SiS, *SiS i korthet 2013*, s. 6; SiS, *SiS i korthet 2014*, s. 6; SiS, *SiS i korthet 2015*, s. 6; SiS, *SiS i korthet 2016*, s. 6; SiS, *SiS i korthet 2017*, s. 6; SiS, *SiS i korthet 2018*, s. 6; SiS, *SiS i korthet 2019*, s. 6 och SiS, *SiS i korthet 2020*, s. 6.

4 Avslutning

Syftet med uppsatsen har varit att studera avskiljningsinstitutet och särskilt utreda vilken problematik som aktualiseras kring barn och ungas fri- och rättigheter vid avskiljningar på SiS ungdomshem. Uppsatsens första och andra frågeställningar handlar om att presentera gällande rätt och rättstillämpningen av den. Detta har gjorts utförligt i kapitel två och tre och kommer därför inte göras på nytt.¹⁴² Däremot kommer diskussion föras gällande sakförhållanden som framkommit under arbetets gång som är intressanta för fråga tre, dvs. frågan om vilka problem beträffande barn och ungas fri- och rättigheter som aktualiseras vid avskiljningar på SiS ungdomshem. Innan dess ska emellertid några reflektioner kring gällande rätt och rättstillämpningen nämnas för att återkoppla till det som framkommit i dessa delar.

När det kommer till gällande rätt, utan att återberätta regelverket kring avskiljningar och de centrala fri- och rättigheterna, kan nämnas några saker av särskild betydelse. För det första har förekomsten av avskiljning som särskild befogenhet diskuterats, kritiserats och ifrågasatts av flera olika aktörer samt varit uppe på lagstiftningsnivå. Trots en tämligen samstämmig vilja om att i alla fall minska användningen av avskiljning för att så småningom ta bort befogenheten helt visar statistik en utveckling åt andra hållet, särskilt avseende flickor. För det andra kan nämnas att frågor om fasthållning i samband med avskiljning inte tolkas helt enhetligt av samtliga aktörer. För det tredje kan nämnas att det finns åtskilliga fri- och rättigheter som är centrala för ämnet. Dessa återfinns framför allt i barnkonventionen, men även i EKMR och RF.

När det kommer till utredningen av rättstillämpningen i förvaltningsdomstolarna, som bygger på min rättsfallsstudie, uppstod framför allt frågor

---

¹⁴² Se särskilt kapitel 2.1, 2.2.1, 2.2.5, 2.3.1, 2.3.4 och 3.

om barnens rättssäkerhet. För det första visade resultatet av rättsfallsstudien att de unga förefaller vara i ett bevismässigt underläge i förhållande till SiS. Förvaltningsdomstolarna grundar i princip uteslutande sina avgöranden på uppgifter från SiS, även om det är SiS som har bevisbördan och den unge hävdar att händelseförloppet såg annorlunda ut. De unga har formellt sett en överklagandemöjlighet, men mot bakgrund av att deras möjlighet att vinna framgång i domstol framstår som närmast obefintlig kan det ifrågasättas om det finns en materiell överklagandemöjlighet. För det andra framkom av rättsfallsstudien att tämligen många av de som överklagade uppgav övervåld från personalen i samband med avskiljningen som grund för överklagandet, antingen helt eller delvis. Ungdomens rätt att få den typen av felbehandling granskad och utredd faller inte under förvaltningsrätternas domän. Istället ska det utredas av SiS tillsynsmyndigheter, eller polis om det utgör ett brott. Mot bakgrund av detta förefaller en betydande del av ungdomarna ha en felaktig bild av var de kan hävda sin rätt beträffande övervåld.

Med anledning av det som framkommit i uppsatsen hittills kan ett antal frågor diskuteras närmare. I följande diskussionsdel diskuteras och analyseras problematik som aktualiseras vid avskiljningar mot bakgrund av barn och ungdomars fri- och rättigheter. I slutsatsen framställs ett sammanfattande svar på fråga tre.

4.1 Diskussion

Vid identifiering av de problem som kommer lyftas i följande diskussionsdel har utgångspunkt tagits i de centrala fri- och rättigheterna för att sedan granska i vilka aspekter staten, genom SiS, brister. Diskussionen kommer lyfta den problematik som jag har identifierat.

4.1.1 Ökning av avskiljningsbeslut och likabehandling

Som tidigare konstaterats har antalet avskiljningsbeslut rörande flickor ökat med 213 % från år 2015 till år 2020, medan ökningen för pojkar under samma period enbart ligger på 15 %. Den största ökningen för flickornas del har skett mellan 2018 och 2020. SiS menar att ökningen från 2018 kan bero på ändringen i deras juridiska riktlinjer som gjordes 2018 och som innebär att ett avskiljningsbeslut ska fattas vid varje fasthållning mot golv eller vägg.¹⁴³ Ökningen kan möjligtvis bero på det till viss del, men det finns också anledning att ifrågasätta en sådan förklaring. Framför allt kan nämnas det faktum att ökningen i princip endast har skett avseende avskiljningsbeslut för flickor, vilket förefaller egendomligt om ökningen endast skulle bero på riktlinjer som tillämpas på både pojkar och flickor. Vidare kan nämnas att ändringen i riktlinjerna skedde 2018. Ändå ser vi en successiv ökning av avskiljningsbeslut även under 2019 och 2020. Enbart mellan 2019 och 2020 ökade antalet avskiljningsbeslut med 61 % för flickorna, 36 % totalt. Om ökningen endast beror på en ändring som skedde 2018 torde ökningen inte fortsätta även under 2019 och 2020. Med det sagt finns det anledning att ifrågasätta om den markanta ökningen skulle bero på ändringen i riktlinjerna. En annan tänkbar förklaring till ökningen av avskiljningsbeslut för flickorna är att antalet intagna flickor ökat. Någon koppling mellan antalet avskiljningsbeslut och antalet intagna flickor förefaller emellertid inte finnas. Ökningen av antalet avskiljningsbeslut för flickorna mellan 2015 och 2020 ligger på 213 % och antalet intagna individer som är flickor har enbart ökat med 17 % samma tidsperiod.¹⁴⁴

Förhållandet mellan avskiljningsbeslut för pojkar och avskiljningsbeslut för flickor är mycket oroande. Mot bakgrund av art. 2 i barnkonventionen, som redogjorts för i uppsatsens början, om att inget barn ska diskrimineras på

---

¹⁴³ Läs mer i avsnitt 2.3.2 och 2.3.4.

¹⁴⁴ Läs mer i avsnitt 2.3.2.

grund av bl.a. kön bör skillnaderna mellan flickor och pojkar inte vara så stora som de är idag. Vid åtgärder enligt LVU ska barnets bästa vara avgörande. Vad som är barnets bästa är olika beroende på det enskilda barnets behov.¹⁴⁵ Vården ska således visserligen utformas efter det enskilda barnets behov, men att flickor i så mycket större utsträckning behöver avskiljas framstår som ytterst tveksamt. I Laanemet och Kristiansens studie från 2008, som presenterats tidigare i uppsatsen, framkommer dessutom att personalens uppfattning är att flickorna upplever avskiljningar hårdare än vad pojkarna gör. Avskiljningar utgjorde ett hot mot flickornas redan svaga självkänsla och kan påverka den framtida vården och tilliten. Personalen uttryckte att flickorna ofta kommer från bristande hemförhållande och att många varit med om stora misslyckanden vilket lett till bristande självförtroende. Mot bakgrund av detta framkom det att det är mycket viktigt att inte kränka flickorna ytterligare utan istället etablera kontakt på flickornas egna villkor. I SiS årsredovisning från 2020 framkommer det att mer än hälften av flickorna på SiS uppger att de har blivit utsatta för sexuella övergrepp. Det framgår inte hur många av pojkarna som blivit utsatta för sexuella övergrepp men det kan tänkas att det är vanligare bland flickorna.¹⁴⁶ Baserat på det som framkommit i Laanemet och Kristiansens studie samt hur många flickor som utsatts för sexuella övergrepp finns det anledning att tro att avskiljningar kan vara en ytterst ogynnsam företeelse. Mot bakgrund av att flickorna är de som förefaller reagera mest negativt på avskiljningar är det förunderligt att avskiljningar har ökat så kraftigt för just dem. Om situationen och flickors vårdbehov har ändrats sedan 2008 är svårt att veta och anledningen till varför antalet avskiljningsbeslut gällande flickor har ökat så mycket de senaste åren går endast att spekulera i. Oavsett anledningen till den explosionsartade ökningen finns det, på grund av den makabra skillnaden mellan avskiljningsbeslut avseende flickor och pojkar, anledning att ifrågasätta om

---

¹⁴⁵ Läs mer i avsnitt 2.1.1 och 2.1.7.

¹⁴⁶ Läs mer i avsnitt 2.2.3.

SiS uppfyller sin skyldighet enligt art. 2 i barnkonventionen om skyddet mot diskriminering.

4.1.2 Avskiljning som särskild befogenhet

Barns rätt till skydd för fysiskt och psykiskt våld, skada m.m. i art. 19.1 barnkonventionen innefattar flera olika aspekter som kan problematiseras utifrån det som framkommit i uppsatsen. Det finns anledning att ifrågasätta om Sverige fullgör sina skyldigheter att skydda barn mot våld enligt artikeln. Artikeln ger som tidigare nämnts uttryck för en nolltolerans när det gäller alla typer av våld mot barn, eftersom det stadgar ett skydd mot ”alla former av...”. FN:s barnrättskommitté hävdar att med psykiskt våld avses bl.a. att placeras i isolering eller under förödmjukande eller förnedrande förhållanden i förvar.¹⁴⁷ Som också framkommit tidigare i uppsatsen diskuterades frågan om hur avskiljning förhåller sig till isolering i förarbeten till LVU. I två olika propositioner hävdas att avskiljning är en annan sak än isolering.¹⁴⁸ Vad som egentligen är skillnaden på isolering och avskiljning, och varför avskiljning inte utgör en isolering går de inte närmare in på. Skillnaden framstår för mig som oklar. Enligt min mening, bör det utgöra en isolering när ett barn låses in i ett rum ensamt, även om det är under högst fyra timmar och under fortlöpande uppsikt av personal. Med detta som utgångspunkt finns det anledning att ifrågasätta om Sveriges användning av avskiljning som särskild befogenhet på SiS ungdomshem uppfyller kraven enligt art. 19.1 i barnkonventionen om skydd mot fysiskt och psykiskt våld.

FN:s barnrättskommitté menar också, som tidigare nämnts, att art. 19.1 är tvingande och att konventionsstaterna är skyldiga att åtgärda förekomsten av våldsincidenter av barn. Detta ska dels ske genom att arbeta förebyggande i frågan, men det ska också ske genom ett uttryckligt förbud mot alla former av våld mot barn. En stats åtagande att arbeta förebyggande minskar inte

---

¹⁴⁷ Läs mer i avsnitt 2.1.3.

¹⁴⁸ Läs mer i avsnitt 2.3.1.

statens skyldighet att aktivt bemöta våld när det förekommer.¹⁴⁹ Regeringens uppmaning åt SiS att arbeta förebyggande mot våldssituationer för att minska avskiljningsbeslut bör således inte vara tillräckligt för att tillgodose skyldigheterna enligt art. 19.1 i barnkonventionen. Sverige är skyldiga att arbeta aktivt med att bemöta våld och är dessutom skyldiga att införa ett uttryckligt förbud mot våld mot barn. Om detta innebär ett uttryckligt förbud mot avskiljningar beror på om avskiljningar innebär en isolering eller inte, vilket regeringen anser inte är fallet. En mer utförlig utredning om förhållandet mellan avskiljning och isolering gjord av experter på området hade därför varit önskvärt.

4.1.3 Fasthållning i samband med avskiljning

Avskiljningar och fysiska fasthållningar är starkt kopplade till varandra, inte minst eftersom en fysisk fasthållning ofta förekommer i samband med en avskiljning. Som redogjorts för tidigare i uppsatsen har SiS stadgat i deras interna juridiska riktlinjer att ett avskiljningsbeslut ska fattas varje gång en ungdom hålls fast mot golv eller vägg, även om den unge lugnar sig och aldrig hinner tas till avskiljningsrum. Intentionerna bakom denna tillämpning av avskiljningsbeslut är med all säkerhet goda och med syftet att öka ungdomarnas rättssäkerhet. Som framkommit tidigare i uppsatsen har SiS inför revideringen av riktlinjerna skrivit att frågan om avskiljningsbeslut ska fattas vid fasthållning eller inte har tillämpats olika vid olika institutioner.¹⁵⁰ Denna osäkerhet i tillämpningen i kombination med det som JO har gjort gällande i JO 2008/09 s. 305, gör att jag får viss förståelse för SiS agerande. I JO-beslutet framkommer nämligen, som tidigare redogjorts för, att ett beslut om avskiljning alltid bör meddelas om det skulle vara tveksamt om en vidtagen åtgärd utgör ett avskiljande enligt 15 c § LVU eller inte. Särskilt eftersom avskiljningsbeslut är överklagningsbara.¹⁵¹ Mot bakgrund av det som framkommit i uppsatsen om fysisk fasthållning, se avsnitt 2.3.4, finns

---

¹⁴⁹ Läs mer i avsnitt 2.1.3.

¹⁵⁰ Läs mer i avsnitt 2.3.4.

¹⁵¹ Läs mer i avsnitt 2.3.1.

det tre huvudsakliga frågor beträffande det som jag kommer diskutera här. Den första frågan är om ändringen i SiS riktlinjer riskerar att få negativa konsekvenser, den andra frågan är om SiS har rättsligt stöd för tillämpningen av de ändrade riktlinjerna och den tredje frågan är om ändringen får någon effekt på rättssäkerheten.

Den första frågan som ska behandlas är om SiS riktlinjer och deras användning av avskiljningsbeslut, trots goda intentioner, riskerar att få negativa konsekvenser. Som tidigare framkommit skrev JO i beslut JO 6774–2017, som handlade om en fasthållning, att det inte bland personalen får utvecklas en uppfattning om att man har andra oskrivna befogenheter som i realiteten innebär att personalen vidtar tvångsåtgärder mot de intagna ungdomarna i strid med 2 kap. 6 § RF om skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp. Om en fysisk fasthållning på något sätt kan rättfärdigas med att det fattas ett överklagbart avskiljningsbeslut menar jag att det finns en risk att det utvecklas sådana oskrivna befogenheter som JO varnar för. I SVT:s Uppdrag Granskning har det uppenbarligen bildats en uppfattning att en fysisk fasthållning är en avskiljning i sig eftersom de i programmet beskrev avskiljning med följande fras: ”En avskiljning kan vara att en ungdom blir fasthållen mot golvet, fasthållen mot en vägg, eller inlåst i isoleringscell, ett s.k. avskiljningsrum”.¹⁵² Om denna uppfattning beror på SiS interna riktlinjer är svårt att veta, men jag menar att riktlinjerna åtminstone ger upphov till en risk för missuppfattningar. Mot bakgrund av detta är min uppfattning att den utvidgning av avskiljningsbegreppet, som detta kan uppfattas som, riskerar att få negativa konsekvenser.

Den andra frågan som ska diskuteras gällande fysisk fasthållning, utöver frågan om SiS *bör* använda avskiljningsbeslut på detta sätt, är frågan om de *kan* använda avskiljningsbeslut på detta sätt, dvs. om de har lagstöd för det. Legalitetsprincipen, vilken har redogjorts för i uppsatsens tidiga skede, stadgar att all offentlig makt ska utövas under lagarna.¹⁵³ Vidare får en

---

¹⁵² Läs mer i avsnitt 2.3.4.

¹⁵³ Läs mer i avsnitt 2.1.6.

begränsning i skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp i 2 kap. 6 § RF och rörelsefriheten i 2 kap. 8 § RF enligt 2 kap. 20 § RF, vilka också redogjorts för i uppsatsens början, enbart göras med stöd i lag (se även art. 37 i barnkonventionen och art. 5 i EKMR).¹⁵⁴ Den begränsning i rörelsefriheten som en *avskiljning* innebär görs med stöd av 15 c § LVU. Det är emellertid oklart om SiS anser att det rättsliga stödet för *fysisk fasthållning* också finns i 15 c § LVU, eller om de, liksom Kammarrätten i Jönköping och JO med hänvisning till förarbeten, anser att lagstödet återfinns i 24 kap. 2 § BrB. Vad gäller SiS uppfattning, vilken presenterats tidigare i uppsatsen, har två utgångspunkter hittats. Vid min kontakt med SiS skrev de att eftersom en fysisk fasthållning enbart får ske om förutsättningarna för ett avskiljande är uppfyllda och syftet med fasthållningen ska vara att föra den unge till ett avskiljningsrum ska ett avskiljningsbeslut fattas vid varje fasthållande, även om den unge lugnat sig innan han eller hon hunnit tas till avskiljningsrummet. Vid ett tidigare tillfälle, när SiS yttrat sig i JO 6774–2017, anförde de att eftersom fasthållningen begränsar den unges kontakt med de andra intagna är det ett avskiljande i sig.¹⁵⁵

Något stöd för SiS olika resonemang har jag inte hittat, förutom möjligtvis det tidigare nämnda JO-beslutet, JO 2008/09 s. 305, som stadgar att ett avskiljningsbeslut bör fattas om det är tveksamt om en avskiljning kommit till stånd eller inte. Däremot framkommer i både mål nr 1584–19 från Kammarrätten i Jönköping och i JO 6774–2017, vilka redogörs för utförligt i avsnitt 2.3.4, med hänvisning till prop. 2017/18:169 s. 55 att det rättsliga stödet för fysisk fasthållning finns i 24 kap. 2 § BrB. Kammarrätten skriver, också med hänvisning till prop. 2017/18:169 s. 55, att en fysisk fasthållning inte är att beteckna som en avskiljning. Även om JO Thomas Norling inte skriver det rakt ut, förefaller även hans uppfattning vara att en fysisk fasthållning inte är att beteckna som ett avskiljande. Han skriver t.ex. att en avskiljning aldrig får verkställas genom att den unge, istället för att föras till

---

¹⁵⁴ Läs mer i avsnitt 2.1.4.

¹⁵⁵ Läs mer i avsnitt 2.3.4.

ett avskiljningsrum, utsätts för en fysisk fasthållning. Har skriver också att SiS måste vidta åtgärder för att förtydliga gränsen mellan fysisk fasthållning och avskiljning. Dessutom indikerar hans uttalande om att det rättsliga stödet för fysisk fasthållning återfinns i 24 kap. 2 § BrB att så är fallet. Mot bakgrund av detta, i kombination med att något egentligt rättsligt stöd för SiS uppfattning inte gått att hitta, är min uppfattning att en fysisk fasthållning inte utgör ett avskiljande. Vidare torde det anses utrett att det rättsliga stödet för en fysisk fasthållning i samband med avskiljningar på SiS ungdomshem återfinns i 24 kap. 2 § BrB. Även om SiS interna riktlinjer syftar på en situation där den unge hålls fast med en *avsikt* att sedan ta den unge till ett avskiljningsrum, vilket inte var fallet i kammarrättsavgörandet eller JO-beslutet, är fasthållningen inte något annat än en fasthållning som får rättsligt stöd i 24 kap. 2 § BrB.¹⁵⁶ Avsikten hos personalen bör inte ändra detta faktum.

Resultatet av det som framkommit ovan blir att SiS fattar ett beslut enligt LVU för en handling som har sitt rättsliga stöd i BrB, vilket framstår som ytterst egendomligt. Något lagstöd för SiS resonemang och tillämpning av avskiljningsbestämmelsen förefaller således inte finnas. Det kan ifrågasättas mot bakgrund av legalitetsprincipen och det faktum att begränsningar i skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp enligt 2 kap. 6 § RF endast får göras med stöd i lag. Själva handlingen fysisk fasthållning har egentligen lagstöd i 24 kap. 2 § BrB och torde därför inte strida mot legalitetsprincipen eller kravet på stöd i lag för begränsning av skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp. Däremot bör själva beslutsfattandet i sig också utgöra myndighetsutövning och på så sätt strida mot legalitetsprincipen. Att SiS måste ha lagstöd för sin myndighetsutövning och för att begränsa de ungas skydd mot påtvingat kroppsligt ingrepp bör även innebära ett krav på att myndigheterna tillämpar *rätt* lagstöd. Så förefaller ej vara fallet vid fysisk fasthållning.

Den tredje och sista frågan beträffande fysisk fasthållning är om SiS användning av avskiljningsbeslut vid fysiska fasthållningar får någon

---

¹⁵⁶ Läs mer i avsnitt 2.3.4.

egentlig effekt på rättssäkerheten för ungdomarna. Det framgår inte uttryckligen att ändringen i riktlinjerna skapades för att styrka de ungas rättssäkerhet, men eftersom avskiljningsbeslut är överklagningsbara och fysisk fasthållning inte är en särskild befogenhet torde det åtminstone ha funnits en sådan förhoppning. Som tidigare konstaterats hävdar Kammarrätten i Jönköping att eftersom det rättsliga stödet för en fysisk fasthållning återfinns i 24 kap. 2 § BrB kan ett avskiljningsbeslut som fattats för en fysisk fasthållning inte prövas av allmän förvaltningsdomstol. JO menar att ett sådant resonemang innebär en begränsning i insyn och granskning vilket förstärker barns utsatthet. Samtidigt instämmer han med kammarrättens och förarbetenas bedömning att ett fasthållande i samband med en avskiljning får stöd av 24 kap. 2 § BrB.¹⁵⁷ Även om jag förstår var JO:s kritik kommer ifrån, kan jag inte se någon juridisk rimlighet i den. Även om SiS riktlinjer lägger visst fokus på att det vid fasthållningen ska finnas en avsikt att föra den unge till ett avskiljningsrum, vilket det inte fanns i målet i Kammarrätten i Jönköping eller ärendet som kritiserades av JO, menar jag att allmän förvaltningsdomstol inte bör kunna pröva en åtgärd som får stöd i BrB. Avsikten hos personalen bör enligt mig inte ändra det faktumet.

JO:s resonemang ger upphov till någon typ av rättssäkerhetsdilemma där jag, utan att lägga någon värdering i vilken som är att föredra, endast kan se två juridiskt rimliga lösningar. Den första lösningen är att reglera fysisk fasthållning som en särskild befogenhet med möjlighet att överklaga beslutet. Det skulle stärka rättssäkerheten och minska barns utsatthet på det sätt som JO efterfrågar. Frågan om fysisk fasthållning ska regleras som en särskild befogenhet har diskuterats i förarbeten, men utmynnat i att det inte bör ske av olika anledningar.¹⁵⁸ Den andra lösningen är att inte reglera fasthållning som en särskild befogenhet och då inte heller fatta ett avskiljningsbeslut när det förekommer. Istället får den unge som anser sig har blivit utsatt för en felaktig fasthållning ta saken vidare till polis och åklagare så tingsrätten kan pröva om

---

¹⁵⁷ Läs mer i avsnitt 2.3.4.

¹⁵⁸ Läs mer i avsnitt 2.3.4.

personalen hade laga befogenhet enligt 24 kap. 2 § BrB att ta till våld mot den unge.

4.1.4 Överklagandemöjligheter och uppgifter om övervåld

Från resultatet av rättsfallsstudien kunde ett antal teman av intresse utläsas. Baserat på dessa teman ska problem som aktualiserats beträffande barn och ungas fri- och rättigheter diskuteras här. Det första problemet som ska diskuteras är ungdomens reella möjlighet att få avskiljningsbeslutet överprövat. Som tidigare nämnts finns det en formell rätt att överklaga avskiljningsbeslut till allmän förvaltningsdomstol enligt 42 § LVU.¹⁵⁹ På pappret förefaller reglerna om barnets överklagandemöjligheter tämligen rättssäkra. Resultatet av rättsfallsstudien får en emellertid att ifrågasätta om realiteten är lika rättssäker. Som redogjorts för i resultatet av rättsfallsstudien, i avsnitt 3.2.1, var det enbart 4 av 49 överklaganden som vann bifall. Detta är i sig relativt få, men det som är särskilt oroande är att den unges uppgifter inte i något av fallen var det som fick domstolen att bifalla överklagandet. I samtliga bifall var det SiS själva som medgav att det var ett felaktigt överklagande eller gav uppgifter om att avskiljningen i och för sig var befogad men hänvisat till en grund som inte finns i 15 c § LVU, varpå det blir naturligt att domstolen bifaller överklagandet.¹⁶⁰

Varför det ser ut som det gör är svårt att veta, men en möjlig förklaring skulle kunna vara domstolens bevisprövning. Bevisbördan förefaller, med stöd av Diesen och Förvaltningsrätten i Linköpings uppfattningar som tidigare presenterats, ligga på SiS på grund av målets tvångskaraktär. Exakt vilka bevis som domstolen tar del av framgår inte av domarna, men som konstateras i resultatet av rättsfallsstudien hänvisar de ibland till journaler och SiS beslut. Genom att framställa denna typ av underlag förefaller SiS bevisbörda vara

---

¹⁵⁹ Läs mer i avsnitt 2.3.1.

¹⁶⁰ Läs mer i avsnitt 3.2.1.

uppfylld. Vad som skulle krävas för att domstolen skulle ifrågasätta SiS uppgifter eller till och med påstå att SiS har gjort fel går inte att svara på eftersom de genom hela rättsfallsstudien gått på SiS linje.¹⁶¹ Utan att gå för djupt in på bevisprövningen och vilka beviskrav som gäller verkar det svårt för den unge att få gehör för sin uppfattning av händelseförloppet. Det må finnas en formell rätt för den unge att få ett avskiljningsbeslut överprövat, men den materiella rätten till detsamma förefaller i princip vara obefintlig.

Rätten till en rättvis rättegång i 2 kap. 11 § 2 st. RF och art. 6.1 EKMR innefattar, som konstaterats tidigare i uppsatsen, en rätt för parter att bli hörda inför domstol, att parterna är likställda i ett kontradiktoriskt förfarande samt att domstolen ska vara opartisk och oavhängig. Rätten att bli hörd måste också innefatta en rätt att bli lyssnad på. I dessa målen förefaller de ungas röster inte få något vidare gehör, vilket kan sägas strider både mot rätten till en rättvis rättegång och barns rätt att få sin röst hörd och beaktad i art. 12 barnkonventionen och 36 § LVU.¹⁶² Parterna, dvs. ett barn på cirka 16 år mot en stor statlig myndighet, kan inte heller anses särskilt likställda. Särskilt ojämlikt blir det för barn över 15 år eftersom de inte har rätt till offentligt biträde.¹⁶³ Om domstolen är opartisk och oavhängig är svårt att säga. Det måste finnas viss förståelse för att ett avskiljningsbeslut till viss del får bygga på personalens subjektiva upplevelse. Om personalen upplever situationen som hotfull och våldsam, trots att den unge inte haft en sådan avsikt, bör det i efterhand inte ses som ett felaktigt avskiljande. Däremot kan sägas att det faktum att domstolen uteslutande går på SiS uppgifter pekar onekligen på att domstolen inte är helt opartisk. Med anledning av det framkomna menar jag att domstolens handläggning kan ifrågasättas mot bakgrund av samtliga delar av rätten till en rättvis rättegång, barns rätt att få sin röst hörd och beaktad samt det grundlagsstadgade kravet på domstolens opartiskhet i 1 kap. 9 § RF.

---

¹⁶¹ Läs mer i avsnitt 3.2.1 och 3.2.2.

¹⁶² Läs mer i avsnitt 2.1.2 och 2.1.5.

¹⁶³ Läs mer i avsnitt 2.3.1.

Det andra problemet som identifierades genom rättsfallsstudien, som kan sägas utgöra problem ur två aspekter, är att det var relativt många ungdomar, 20 %, som hade övervåld från personalen som skäl för överklagandet, helt eller delvis.¹⁶⁴ Den första aspekten av problemet om övervåld är att om det är så att personalen använder sig av övervåld mot de unga i samband med avskiljningar på SiS ungdomshem är det något som strider mot barnens skydd mot alla former av våld enligt art. 19 i barnkonventionen och skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp 2 kap. 6 § RF som redogjorts för tidigare. Om detta faktiskt förekommer är svårt att fastställa i en uppsats av detta slag, men det faktum att 20 % av ungdomarna som överklagat avskiljningsbeslut framför att de blivit utsatta av övervåld när frågan om övervåld inte ens ska prövas av förvaltningsrätten är något oroande.

Den andra aspekten av problemet är att omständigheten, att så många ungdomar tar upp övervåld som en grund för deras överklagande, kan vara en indikation på att staten brister i sin skyldighet att säkerställa barns medbestämmanderätt enligt art. 12 i barnkonventionen. En del i barns medbestämmanderätt är nämligen, som framkommit tidigare i uppsatsen, att staten är skyldig att säkerställa att barn får information om förfarandet för klagomål, rättsmedel och upprättelse. Staten har således en skyldighet att informera barn om var de kan hävda sin rätt och bör då vara tydliga med vad som ska överklagas till förvaltningsrätten och vad som ska anmälas till t.ex. IVO eller polis. Barns rätt att få relevant information framkommer också i 36 § LVU.¹⁶⁵ Som också framkommit tidigare ska, enligt SiS interna riktlinjer, ett skriftligt beslut med en överklagandehänvisning delges den unge i samband med ett avskiljande.¹⁶⁶ Exakt vad som framgår av denna överklagandehänvisning framgår inte av riktlinjerna, men själva överklagandehänvisningen bör innebära att SiS uppfyller sin skyldighet att informera ungdomen om sin rätt att överklaga själva avskiljningsbeslutet till domstol. Resultatet av rättsfallsstudien antyder emellertid att det kan finnas

---

¹⁶⁴ Läs mer i avsnitt 3.2.3.

¹⁶⁵ Läs mer i avsnitt 2.1.2.

¹⁶⁶ Läs mer i avsnitt 2.3.1.

en brist i förmedlingen av information om tillsyn från andra myndigheter, så som IVO och JO, och hur de unga ska få frågor om t.ex. övervåld granskat och prövat.

4.1.5 Brister i personal och utbildning

En av SiS största utmaningar är deras svårighet att anställa personer med tillräcklig utbildning. Detta är ett problem för SiS i största allmänhet, men konsekvenserna av rekryteringsproblemet påverkar personalens hantering av våldssituationer och avskiljningar i allra högsta grad. Som tidigare konstaterats i uppsatsen skriver t.ex. JO i sin övergripande redovisning för åren 2019/20 att personalen har allvarliga kunskapsbrister när det kommer till de särskilda befogenheterna och att detta riskerar att personalen agerar utanför sina befogenheter och i strid mot det kroppsliga skyddet i RF.¹⁶⁷ Vidare har vi sett i Ahonen och Degners studie från 2014 att 85 % av personalen uppgav att de inte hade adekvat utbildning för att bemöta ungdomarnas komplexa problematik på SiS ungdomshem. SiS själva skriver i sina årsredovisningar från 2019 och 2020 att det är en utmaning att rekrytera personal som når upp till utbildningskravet om 2 års eftergymnasial utbildning med inriktning mot socialt eller pedagogiskt behandlingsarbete. Med anledning av rekryteringsproblematiken pausades utbildningskravet mellan åren 2016 och 2018 och istället krävdes enbart gymnasieutbildning och ett års praktisk yrkeserfarenhet från vård- och behandlingsverksamhet.¹⁶⁸ En sådan paus i utbildningskravet kommer sannolikt få konsekvenser på verksamheten lång tid framöver. SiS kan i och för sig arbeta med interna utbildningar för att väga upp för bristen, men det förutsätter att utbildningarna är anpassade för personer som helt saknar grundkunskaper på området, vilket Ahonen och Degners studie visar att SiS interna utbildningar inte är.

Resultatet av att personer med otillräcklig utbildning behandlar ungdomar med olika typer av allvarlig problematik skapar flera problem avseende barn

---

¹⁶⁷ Läs mer i avsnitt 2.3.5.

¹⁶⁸ Läs mer i avsnitt 2.2.4.

och ungdomars fri- och rättigheter. För det första riskerar det, vilket vi sett att SiS själva skriver, att leda till sämre kvalitet i behandlingsarbetet. Att kunna identifiera och hantera en eventuell våldssituation på ett nedtrappande sätt för att inte hamna i en situation där avskiljning blir nödvändig, ställer höga krav på personalens kompetens. Enligt IVO:s rapport om vården på SiS 2020, som redogjorts för tidigare i uppsatsen, tycker hälften av flickorna på SiS ungdomshem att personalen sällan eller aldrig är bra på att lösa bråkiga situationer.¹⁶⁹ Som också tidigare nämnts innebär kunskapsbrist hos personalen dessutom en risk att anställda agerar utanför sina befogenheter när de väl står inför en våldsam eller hotfull situation.¹⁷⁰ Det var fallet i JO 6774–2017 där den unge istället för att bli avskild, blev utsatt för en lagstridig fasthållning.¹⁷¹ BO:s undersökning från 2018 indikerar också att personal använder avskiljningar som hot och bestraffning för att de unga ska lugna ner sig. Att avskiljningar används som bestraffning har framkommit flera gånger tidigare. FN:s barnrättskommitté skriver i sin rapport från 2009 att de har fått rapporter om det och det framkommer också i en rapport från BO från 2008.¹⁷² Vidare har Laanemets och Kristiansens studie från 2008 om hur institutionsvården organiseras ur ett genusperspektiv visat att personalen använde avskiljningar för att visa killarna vem som bestämmer.¹⁷³ Att använda avskiljningar på detta sätt måste anses högst olämpligt och är något som skadar förtroendet för personalen, vilket enligt IVO:s rapport från 2020 redan är skrämmande lågt. Som framkommit visar nämligen rapporten att 46 % av flickorna och 24 % av pojkarna på SiS ungdomshem uppger att de sällan eller aldrig litar på personalen.¹⁷⁴ Att använda avskiljningar som hot, bestraffning och markering strider mot lagtextens ordalydelse. Det strider även mot vad prop. 2017/18:169 föreskriver att avskiljning *endast* får användas om barnet eller den unge uppträder våldsam eller är så påverkat av

---

¹⁶⁹ Läs mer i avsnitt 2.3.3.

¹⁷⁰ Läs med i avsnitt 2.3.5.

¹⁷¹ Läs mer i avsnitt 2.3.4.

¹⁷² Läs mer i avsnitt 2.3.3 och 2.3.5.

¹⁷³ Läs mer i avsnitt 2.2.3.

¹⁷⁴ Läs mer i avsnitt 2.3.3.

berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen och att det inte finns något utrymme att använda det i bestraffningssyfte.¹⁷⁵ Vidare kan det också sägas strida mot art. 37 i barnkonventionen som stadgar att alla barn ska skyddas mot grym behandling eller bestraffning samt mot art. 19.1 barnkonventionen om att alla barn ska vara skyddade från fysiskt och psykiskt våld, skada m.m. vilket innefattar kroppslig samt förnedrande och omänsklig bestraffning.¹⁷⁶

För det andra har det framkommit i uppsatsen att SiS, utöver att pausa utbildningskravet, anställer personer utan tillräcklig utbildning som timanställda eller visstidsanställda. En sådan lösning innebär fler och kortare kontakter mellan de unga och personal vilket skapar en oförutsägbarhet för ungdomarna. Som Andersson skriver är relationen mellan personal och de unga på SiS ungdomshem mycket viktig av flera anledningar. De unga på SiS ungdomshem behöver få förtroende för personalen. Som framkommit tidigare i uppsatsen har många av de unga upplevt eller sett våld från en föräldrafigur och har med stor sannolikhet ett bristande förtroende för vuxenvärlden. En god relation mellan personal och ungdom kan enligt Andersson förebygga våld på institutionerna och få positiv effekt på ungdomens utveckling.¹⁷⁷ En stor omsättning på personal eller många tim- eller visstidsanställda som jobbar om varandra hjälper inte till att bygga upp den stabilitet och det förtroende för de vuxna som de unga behöver för att vården på SiS ungdomshem ska få önskad effekt. Genom att bygga upp goda och mer långsiktiga relationer mellan ungdomarna och personalen bör många vålds- och avskiljningssituationer kunna förebyggas.

Hela situationen med brister i personal och deras utbildning utgör ett problem i förhållande till dels art. 19 i barnkonventionens, dels art 4 i barnkonventionen. Art. 19 i barnkonventionen stadgar att varje barn ska skyddas mot alla former av våld. Som redogjorts för tidigare i uppsatsen

---

¹⁷⁵ Läs mer i avsnitt 2.3.1 och 2.3.5.

¹⁷⁶ Läs mer i avsnitt 2.1.3.

¹⁷⁷ Läs mer i avsnitt 2.2.4 och 2.2.3.

innefattar denna artikel, enligt FN:s barnrättskommittés allmänna kommentarer, en skyldighet att se till att det finns välutbildad personal på institutionerna som kan se indikationer på våld och hantera sådana situationer på ett lämpligt sätt. Art. 4 i barnkonventionen, vilken också har nämnts tidigare, slår fast staters ansvar att nyttja sina resurser på ett sätt som säkerställer att barns rättigheter blir tillgodosedda.¹⁷⁸ Genom att Sverige inte säkerställer att det finns tillräckligt välutbildad personal på SiS ungdomshem brister de i sin skyldighet att skydda barn mot alla former av våld och mot sitt ansvar att till fullo nyttja sina resurser på ett sätt som säkerställer barns rättigheter.

Enligt SiS årsredovisning från 2020 delas, som tidigare nämnts, numera tjänsten behandlingsassistent upp i tre nya befattningar: behandlingsassistent, behandlingspedagog och behandlingssamordnare. Detta gäller från 1 februari 2021 och ska vara ett sätt att förbättra situationen kring rekryteringen genom att skapa tydlighet kring arbetsuppgifterna. De olika befattningarna ska ha olika arbetsuppgifter och olika kompetenskrav.¹⁷⁹ Det framgår inte vad de olika befattningarna ska ha för olika arbetsuppgifter, men lösningen kan möjligtvis förbättra den mest kritiska situationen om de med tillräcklig utbildning kan fokusera på själva vården och annan personal på andra arbetsuppgifter och på att vara ”en vuxen i vardagen”. Samtidigt sker vården löpande i vardagen på SiS ungdomshem och våldsamma situationer eller konflikter kan uppstå när som helst. Då måste personalen som är där vid det tillfället kunna hantera det på ett bra och nedtrappande sätt så att inte lösningen blir avskiljning.

4.1.6 Barnets bästa

Med anledning av det som framkommit tidigare i uppsatsen om personalens och barnens upplevelser av avskiljningar, kan det till sist ifrågasättas om avskiljning som särskild befogenhet är förenlig med barnets bästa. Principen

---

¹⁷⁸ Läs mer i avsnitt 2.1.3 och 2.1.7.

¹⁷⁹ Läs mer i avsnitt 2.2.4.

om barnets bästa har presenterats i avsnitt 2.1.1 och den framkommer bl.a. i art. 3 i barnkonventionen och i 1 § 5 st. LVU. I LVU stadgas att barnets bästa ska vara avgörande vid beslut enligt LVU. Detta innebär att inga andra intressen, så som samhällsintressen kan bestämma utgången i en åtgärd med stöd av LVU. Vad som är barnets bästa är olika beroende på det enskilda barnets behov och det är därför svårt att hävda att avskiljningar aldrig är förenligt med barnets bästa. Förespråkaren för avskiljning som särskild befogenhet skulle sannolikt argumentera för att befogenheten finns till för att skydda barnet självt och att det är det bästa för barnet. Detta är inte en helt orimlig tanke och vad som skulle hända om befogenheten togs bort är svårt att förutse. Värt att belysa är emellertid att det i förarbetena till barnets bästa i SoL framhävs att innebörden av barnets bästa förändras med tid, i takt med framväxten av ny kunskap och nya värderingar.¹⁸⁰

I Laanemets och Kristiansens forskningsrapport från 2008 som redogjorts för tidigare vittnar personalen om att flickorna upplevde avskiljningar mycket hårt, att det utgjorde ett hot mot flickornas redan svaga självkänsla och att det kunde påverka den framtida vården och tilliten. BO:s granskning från 2008 påvisar att barnen uttrycker maktlöshet inför beslut om avskiljningar och att de tycker det är svårt att vara utelämnad åt personalens bedömning. I BO:s granskning från 2018 vittnar en pojke om att avskiljningar inte har en lugnande effekt utan snarare tvärt om. Han menade att det byggde upp en känsla av att vilja ”ge tillbaka”.¹⁸¹ I förarbeten till FB framkommer att vid bedömningen av vad som är barnets bästa ska hänsyn tas till barnets fysiska och psykiska välbefinnande.¹⁸² Mot bakgrund av det som framkommit här och i uppsatsen i övrigt kan det ifrågasättas om vi med dagens kunskap om barnens upplevelser och effekterna av avskiljningar verkligen kan säga att avskiljningar inte strider mot barnets bästa.

---

¹⁸⁰ Läs mer i avsnitt 2.1.1.

¹⁸¹ Läs mer i avsnitt 2.2.3, 2.3.3 och 2.3.5.

¹⁸² Läs mer i avsnitt 2.1.1.

4.2 Slutsats

Som tidigare konstaterats har svaret på fråga ett och två framställts i kapitel två och tre. Den tredje och mer analyserande frågan, vilken problematik som aktualiseras gällande barn och ungas fri- och rättigheter vid avskiljningar på SiS ungdomshem, knyter an till de två tidigare frågorna och har diskuterats utförligt i föregående avsnitt. I detta avsnitt presenteras ett sammanfattande svar på fråga tre. Mot bakgrund av det som framkommit i diskussionen kan det konstateras att det finns ett antal problem som aktualiseras avseende barn och ungas fri- och rättigheter när det kommer till avskiljningar på SiS.

För det första visar utfallet av uppsatsen problematik kring likabehandling, med art. 2 i barnkonventionen om skyddet mot diskriminering som utgångspunkt, vilket utgör en grundpelare i barnperspektivet. Mot bakgrund av att antalet avskiljningsbeslut för flickor har ökat med 213 % mellan 2015 och 2020, när motsvarande ökning för pojkar ligger på 15 %, och att flickor i mycket större utsträckning avskiljs överlag kan det ifrågasättas om staten uppfyller sin skyldighet enligt art. 2 i barnkonventionen.

För det andra aktualiseras problem avseende statens skyldighet att tillförsäkra barn skydd mot fysiskt och psykiskt våld m.m., enligt art. 19 i barnkonventionen. Till att börja med kan det konstateras att avskiljning som särskild befogenhet i sig kan strida mot artikeln eftersom den innefattar ett förbud mot isolering av barn. Det är emellertid inte helt tydligt om avskiljning utgör isolering eller inte. Vidare har uppsatsen visat indikationer på att de unga blir utsatta för övervåld i samband med avskiljningar samt att avskiljningar b.l.a. används som bestraffning. Ett sådant agerande strider mot såväl art. 19 i barnkonventionen som skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp i 2 kap. 6 § RF och skyddet mot grym behandling eller bestraffning i art. 37 barnkonventionen. Andra problem som aktualiseras utifrån art. 19 i barnkonventionen är frågan om staten fullföljer sin skyldighet att tillförsäkra att det finns välutbildad personal på institutionerna som kan se indikationer på våld och hantera sådana situationer på ett lämpligt sätt. Mot bakgrund av den omfattande personal- och rekryteringsproblematik som föreligger på SiS

menar jag att staten inte uppfyller denna skyldighet. Personal- och rekryteringsproblemet på SiS utgör också ett problem i förhållande till art. 4 i barnkonventionen som stadgar att staten har ett ansvar att nyttja sina resurser på ett sätt som säkerställer att barn och ungas fri- och rättigheter tillgodoses.

För det tredje aktualiseras problem avseende legalitetsprincipen på grund av SiS tillämpning av avskiljningsbeslut vid fysiska fasthållningar i samband med avskiljningar. SiS förefaller inte ha något rättsligt stöd för de riktlinjer som tillämpas av myndigheten, som stipulerar att ett avskiljningsbeslut ska fattas varje gång en intagen blir utsatt för en fysisk fasthållning, oavsett om den unge lugnar ner sig innan han eller hon hinner tas till avskiljningsrummet och därmed släpps. Resultatet av SiS riktlinjer blir att SiS fattar ett beslut om avskiljning, som har sitt rättsliga stöd i LVU, vid en fysisk fasthållning, som har rättsligt stöd i BrB. Att SiS fattar beslut utan stöd i lag strider direkt mot legalitetsprincipen. Dessutom får begränsningar i skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp i 2 kap. 6 § RF, endast göras med stöd i lag. Kravet på lagstöd bör enligt min mening även innefatta ett krav på att myndigheterna tillämpar *rätt* lagstöd.

För det fjärde aktualiseras problem kring de ungas rättssäkerhet och delaktighet. Rättssäkerhet och barns rätt att komma till tals är grundläggande för barnperspektivet. Resultatet av uppsatsens rättsfallsstudie föranleder en tveksamhet i frågan om SiS lever upp till sina skyldigheter enligt rätten till en rättvis rättegång i 2 kap. 11 § 2 st. RF och art. 6.1 EKMR samt barns rätt att få sin röst hörd i art. 12 barnkonventionen och 36 § LVU. Rättsfallsstudien indikerar nämligen att det inte finns någon materiell rätt för ungdomarna att överklaga ett avskiljningsbeslut och att ungdomarna inte får sin röst hörd och lyssnad på i tillräckligt stor utsträckning. Detta är en slutsats baserad på att domstolarna i samtliga fall grundade sina avgöranden på uppgifter från SiS. Dessutom indikerar resultatet av rättsfallsstudien att ungdomarna på SiS inte får tillräcklig information om var de kan hävda sin rätt vid övervåld från personalen, vilket strider mot barns medbestämmanderätt enligt art. 12 i barnkonventionen och mot 36 § LVU.

För det femte aktualiseras problem avseende frågan om Sveriges användning av avskiljning överensstämmer med barnets bästa som återfinns i bl.a. art. 3 i barnkonventionen. I flera rapporter som redogjorts för i uppsatsen framkommer uppgifter om att avskiljningar påverkar barn och ungdomar negativt.

Jag uppmuntrar till framtida forskning på området där institutet utreds närmare och särskilt ur ett de lege ferenda-perspektiv med fokus på hur gällande rätt och rättstillämpningen bör ändras för att uppnå en institutionsvård som är helt förenlig med barn och ungas fri- och rättigheter. Vidare finns det två områden som bör utredas vidare där rättsläget framstår som oklart. Det första är under vilka förutsättningar SiS ska fatta ett avskiljningsbeslut i förhållande till fysisk fasthållning. Det andra är om det är någon skillnad på isolering och avskiljning, och om det är så, klargöra vilken denna skillnad är.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1997:116 Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.

SOU 2015:71 Barns och ungas rätt vid tvångsvård.

Propositioner

Prop. 1975/76:209 om ändring i regeringsformen.

Prop. 1989/90:28 om vård i vissa fall av barn och ungdomar.

Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.

Prop. 2017/18:169 Stärkt rättssäkerhet vid genomförande av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem.

Litteratur

Ahonen, Lia och Degner, Jürgen (2014), *Working with complex problem behaviors in juvenile institutional care: staff's competence, organizational conditions and public value*, International Journal of Prisoner Health, Vol. 10 nr. 4, s. 239 – 251.

Diesen, Christian, *Bevis 7 Bevisprövning i förvaltningsmål*, Upplaga 1:3, Norstedts juridik, Stockholm, 2013.

Enell, Sofia, Gruber, Sabine & Andersson Vogel, Maria (red. och författare), *Kontrollerade unga: tvångspraktiker på institution*, Upplaga 1, Studentlitteratur, Lund, 2018.

Kaldal, Anna och Tärnfalk, Michael, *Samhällets hantering av barn som begår brott – en verksamhet i flera spår*. Leviner, Pernilla och Lundström,

- Tommy (red.), *Tvångsvård av barn och unga: rättigheter, utmaningar och gränzoner*, Upplaga 1, Wolters Kluwer, Stockholm, 2017, s. 239–261.
- Kleineman, Jan, *Rättsdogmatisk metod*. Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Upplaga 2, Studentlitteratur, Lund, 2018, s. 21–46.
- Leviner, Pernilla & Lundström, Tommy (red. och författare), *Tvångsvård av barn och unga: rättigheter, utmaningar och gränzoner*, Upplaga 1, Wolters Kluwer, Stockholm, 2017.
- Mattsson, Titti, *Barnet och rättsprocessen: rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, Juristförl., Diss. Lund: Univ., 2002, Lund, 2002.
- Mattsson, Titti, *Barnrättsperspektivet i tvångsvården för barn och unga*. Leviner, Pernilla och Lundström, Tommy (red.), *Tvångsvård av barn och unga: rättigheter, utmaningar och gränzoner*, Upplaga 1, Wolters Kluwer, Stockholm, 2017, s. 104–125.
- Mattsson, Titti, *De särskilda befogenheterna – En kritisk granskning utifrån ett barnrättsperspektiv*. Enell, Sofia, Gruber, Sabine och Andersson Vogel, Maria (red.), *Kontrollerade unga: tvångspraktiker på institution*, Upplaga 1, Studentlitteratur, Lund, 2018, s. 39–60.
- Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, Upplaga 4, Norstedts Juridik, Stockholm, 2018.
- Singer, Anna, *Barns rätt*, Upplaga 2, Iustus förlag, Uppsala, 2019.
- Sterzel, Fredrik, *Legalitetsprincipen*. Marcusson, Lena (red.), *Offentligrättsliga principer*, Upplaga 4, Iustus förlag, Uppsala, 2020, s. 79–100.
- Svensson, Gustav, *Högsta förvaltningsdomstolen och tvångsvården: om betydelsen i rättssäkerhetshänseende av domstolens domar angående LVU och LVM*, Upplaga 1, Norstedts juridik, Stockholm, 2012.

Lagkommentarer

Clevesköld, Lars, Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 1 §, Karnov (JUNO), besökt 2021-04-22.

Clevesköld, Lars, Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 15 c §, Karnov (JUNO), besökt 2021-05-22.

Clevesköld, Lars, Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 36 §, Karnov (JUNO), besökt 2021-05-02.

Eka, Anders, Regeringsformen 12 kap. 2 §, avsnitt 2 Självständighet i myndighetsutövning och rättstillämpning, Lexino 2021-01-01 (JUNO).

Jermsten, Henrik, Regeringsformen 2 kap. 6 §, avsnitt 2 Skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp m.m., Lexino 2021-01-01 (JUNO).

Jermsten, Henrik, Regeringsformen 2 kap. 8 §, Karnov (JUNO), besökt 2021-05-02.

Jermsten, Henrik, Regeringsformen 2 kap. 11 §, Karnov (JUNO), besökt 2021-05-02.

Jermsten, Henrik, Regeringsformen 2 kap. 11 §, avsnitt 1 Inledning, Lexino 2021-01-01 (JUNO).

Jermsten, Henrik, Regeringsformen 2 kap. 20 §, avsnitt 2 Allmänt om rättighetsbegränsningar, Lexino 2021-01-01 (JUNO).

Lönnheim, Charlotte, Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 1 §, avsnitt 2.4 Samtyckesrekvisitet, Lexino 2021-04-12 (JUNO).

Lönnheim, Charlotte, Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 11 §, avsnitt 2.2 Val av placering, Lexino 2021-04-12 (JUNO).

Zila, Josef, Brottsbalken (1962:700) 24 kap. 2 §, avsnitt 2.6 Laga befogenhet och övrig myndighetsutövning, Lexino 2021-08-24 (JUNO).

Övrigt

SiS, *riktlinjer/juridik – LVU*, 2018.

Elektroniska källor

Andersson, Peter, *Hot, våld och emotionellt arbete på de särskilda ungdomshemmen – personalens berättelser*, 2021, <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1499998/FULLTEXT01.pdf>, besökt 2021-05-03.

Barnombudsmannen, *Bakom fasaden – barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar*, 2011, <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/systemimporter/publikationer2/arsrapport-bakom-fasaden-2011.pdf>, besökt 2021-05-22.

Barnombudsmannen, *Barnkonventionen*, <https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/barnkonventionen/#:~:text=FN%3As%20konvention%20om%20barnets,att%20f%C3%A5%200komma%20till%20tals>, besökt 2021-03-22.

Barnombudsmannen, *I'm sorry – röster från särskilda ungdomshem*, 2010, https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/systemimporter/publikationer2/arsrapport-2010-imsorry_webb-hela.pdf, besökt 2021-05-22.

Barnombudsmannen, *Vem bryr sig – När samhället blir förälder*, 2019, <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for-nedladdning/publikationer/vem-bryr-sig-ar19-las.pdf>, besökt 2021-04-17.

FN:s barnrättskommitté, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 (2009) – Barnets rätt att bli hörd*, 2009, Barnombudsmannen, https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for-nedladdning/ak12_2019.pdf, besökt 2021-03-15.

FN:s barnrättskommitté, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011) - Barnets rätt till frihet från alla former av våld*, 2011, Barnombudsmannen <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for->

[nedladdning/publikationer/allmanna-kommentarer/ak-13-barnets-ratt-till-frihet-fran-alla-former-av-vald.pdf](#), besökt 2021-03-25.

FN:s barnrättskommitté, *CRC/C/SWE/CO/4*, 2009,
<https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/co/CRC-C-SWE-CO-4.pdf>,
besökt 2021-05-03.

FN:s barnrättskommitté, *CRC/C/SWE/CO/5 - Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden*, Barnombudsmannen, 2015,
<https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for-nedladdning/publikationer/concluding-observations-2015.pdf>, besökt 2021-04-20.

Inspektionen för vård och omsorg, *Frekvenstillsyn*,
<https://www.ivo.se/tillsyn/frekvenstillsyn/#qa>, besökt 2021-02-19.

Inspektionen för vård och omsorg, *Vad har IVO sett 2020?*, 2021,
https://www.ivo.se/globalassets/dokument/publicerat/rapporter/rapporter-2021/ivo_vhis-2020.pdf, besökt 2020-04-08.

JO, *Övergripande redovisning av iakttagelser under året 2019/20*, 2020,
<https://www.jo.se/sv/Om-JO/Justitieombudsmannen/JOarnas-overgripande-redovisning/JO-Thomas-Norling--iakttagelser/>, besökt 2021-04-03.

Laanemets, Leili och Kristiansen, Arne, *Kön och behandling inom tvångsvård - en studie av hur vården organiseras med avseende på genus*, SiS, 2008, <https://www.statinst.se/contentassets/a2af0aa4a719471ebf4f1ad56ad7fd55/kon-och-behandling-inom-tvangsvard-en-studie-av-hur-varden-organiseras-med-avseende-pa-genus.pdf>, besökt 2021-05-10.

Regeringen, *Barnkonventionen som svensk lag*,
<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/barnkonventionen-som-svensk-lag/>, besökt 2021-04-06.

Regeringen, *Förstärkt tillsyn av SiS särskilda ungdomshem där unga flickor vårdas*, 2021,

<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/04/forstarkt-tillsyn-av-sis-sarskilda-ungdomshem-dar-unga-flickor-vardas/>, besökt 2021-04-08.

SiS, *Din utbildning*, <https://www.stat-inst.se/jobba-hos-oss/du-som-ar-behandlingspedagog/din-utbildning/>, besökt 2021-02-01.

SiS, *Om SiS*, <https://www.stat-inst.se/om-sis/>, besökt 2021-04-25.

SiS, *SiS i korthet 2013*, <https://www.stat-inst.se/globalassets/arlig-statistik/sis-i-korthet-2013.pdf>, besökt 2021-04-21.

SiS, *SiS i korthet 2014*, <https://www.stat-inst.se/globalassets/arlig-statistik/sis-i-korthet-2014.pdf>, besökt 2021-04-20.

SiS, *SiS i korthet 2015*, <https://www.stat-inst.se/globalassets/arlig-statistik/sis-i-korthet-2015.pdf>, besökt 2021-04-20.

SiS, *SiS i korthet 2016*, <https://www.stat-inst.se/globalassets/arlig-statistik/sis-i-korthet-2016.pdf>, besökt 2021-04-20.

SiS, *SiS i korthet 2017*, <https://www.stat-inst.se/globalassets/arlig-statistik/2017-sis-i-korthet.pdf>, besökt 2021-04-20.

SiS, *SiS i korthet 2018*, https://www.stat-inst.se/globalassets/arlig-statistik/sis_i_korthet_2018.pdf, besökt 2021-04-20.

SiS, *SiS i korthet 2019*, <https://www.stat-inst.se/globalassets/arlig-statistik/sis-i-korthet-2019.pdf>, besökt 2021-04-20.

SiS, *SiS i korthet 2020*, <https://www.stat-inst.se/globalassets/arlig-statistik/sis-i-korthet-2020.pdf>, besökt 2021-05-03.

SiS, *SiS årsredovisning 2016*, <https://www.stat-inst.se/globalassets/arsredovisningar/sis-arsredovisning-2016.pdf>, besökt 2021-03-25.

SiS, *SiS årsredovisning 2017*, <https://www.stat-inst.se/globalassets/arsredovisningar/arsredovisning-2017.pdf>, besökt 2021-04-03.

SiS, *SiS årsredovisning 2019*, <https://www.stat-inst.se/globalassets/arsredovisningar/sis-arsredovisning-20192.pdf>, besökt 2021-04-20.

SiS, *SiS årsredovisning 2020*, <https://www.stat-inst.se/globalassets/arsredovisningar/sis-arsredovisning-2020.pdf>, besökt 2021-04-20.

SiS, *Så kan du växa i jobbet*, <https://www.stat-inst.se/jobba-hos-oss/du-som-ar-behandlingspedagog/sa-kan-du-vaxa-i-jobbet/>, besökt 2021-02-01.

SVT, *De som kallades monster*, [Video], (2021-01-27).
<https://www.svtplay.se/video/29914614/uppdrag-granskning/uppdrag-granskning-de-som-kallades-monster>, besökt 2021-02-15.

Rättsfallsförteckning

JO 2008/09 s. 305.

JO dnr 6774–2017, beslut 2019-11-29.

Kammarrätten Jönköping, mål 1584–19, beslut 2019-10-09.

RÅ 1996 ref. 61.